

Etički i književnoteorijski aspekti bajki braće Grimm

Musulin, Marija

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:131:106851>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-04-02**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA FILOZOFIJU / ODSJEK ZA GERMANISTIKU

Marija Musulin

**ETIČKI I KNJIŽEVNOTEORIJSKI ASPEKTI
BAJKI BRAĆE GRIMM**

Diplomski rad

Mentori: prof. dr. sc. Hrvoje Jurić
izv. prof. dr. sc. Marija Lütze-Miculinić

Zagreb, rujan 2023.

IZJAVA

kojom izjavljujem da sam diplomski rad naslova *Etički i književnoteorijski aspekti bajki braće Grimm* izradila samostalno pod mentorstvom prof. dr. sc. Hrvoja Jurića i izv. prof. dr. sc. Marije Lütze-Miculinić.

U radu sam primijenila metodologiju znanstvenoistraživačkog rada i koristila literaturu koja je navedena na kraju diplomskog rada. Tuđe spoznaje, stavove, zaključke, teorije i zakonitosti koje sam izravno ili parafrazirajući navela u diplomskom radu na uobičajen način citirala sam i povezala s korištenim bibliografskim jedinicama.

Studentica:

Potpis

Marija Musulin

POSVETA I ZAHVALE

Posvećujem svoj diplomski rad svim studentima koji se bore s mentalnim poremećajima, posebno anksiozno-depresivnim poremećajem, u nadi da su nas naše borbe učinile snažnijima.

Zahvaljujem svojim dragim i poštovanim mentorima, izv. prof. dr. sc. Mariji Lütze-Miculinić i prof. dr. sc. Hrvoju Juriću na prihvaćanju moje ideje, strpljenju, podršci i stručnim savjetima. Bez Vas ovaj rad ne bi bio moguć.

Također zahvaljujem roditeljima Vesni i Josipu te bakama Dragici i Mariji na emocionalnoj i financijskoj potpori, kao i ljubljenom dečku Goranu koji me je motivirao da učim i pišem diplomski rad.

Sadržaj

1. UVOD: određenje bajke u znanosti o književnosti, karakteristike bajke i umjetnička te moralno-odgojna vrijednost bajke	1
1.1. Određenje bajki u znanosti o književnosti	1
1.1.1. Povijesni pregled svjetske bajke	1
1.1.2. Podrijetlo pojma	1
1.1.3. Definicije bajke	2
1.1.4. Određenje bajke u teoriji književnosti: bajka kao jednostavni oblik.....	2
1.2. Karakteristike bajke	4
1.3. Klasifikacija bajki.....	6
1.3.1. Razlika između narodne, umjetničke i klasične bajke	7
1.3.2. Struktura klasične bajke	7
1.3.3. Karakteristike bajki braće Grimm	8
1.4. Moralno-odgojna vrijednost bajke	11
2. MORALNO-PSIHOLOŠKI RAZVOJ DJETETA.....	13
2.1. Razvojna teorija Jeana Piageta	13
2.1.1. Primjena Piagetove teorije u školi s naglaskom na nastavu književnosti i filozofije	16
2.2. Sociokulturna teorija razvoja Lava Vigotskog.....	17
2.3. Ograničenja teorija Jeana Piageta i Lava Vigotskog	17
2.3.1. Primjena teorije Lava Vigotskog u nastavi.....	18
2.4. Teorija moralnog razvoja Lawrencea Kohlberga	18
2.4.1. Primjer za rad u nastavi:.....	20
3. UTJECAJ BAJKI NA RAZVOJ DJETETA: uloga pričane bajke u pripremi za buduće samostalno čitanje, uključujući prigovore kritičara bajki i psihoanalitički pristup	21
3.1. Priče kao motivacija za samostalno čitanje.....	21
3.2. Prigovori kritičara bajki.....	23
3.2.1. Feministička perspektiva	26
3.3. Psihoanalitički aspekt bajki.....	28
4. KNJIŽEVNOTEORIJSKA INTERPRETACIJA BAJKI: teorijska perspektiva i primjerenost bajki određenoj dobi.....	37
4.1. Književna interpretacija.....	37
4.2. Simbolika	41
4.3. Primjerenost bajki određenoj dobi	44
5. ETIČKI ASPEKT BAJKI	48
5.1. Temeljne etičke teorije.....	49

5.1.1.	Deontologija	49
5.1.2.	Utilitarizam	50
5.1.3.	Hedonizam.....	51
5.1.4.	Stoicizam.....	52
5.1.5.	Kršćanska etika	53
5.1.6.	Etika kreposti	54
6.	PRIMJENJIVOST BAJKI U NASTAVI	57
6.1.	Njemački jezik.....	57
6.2.	Filozofija	62
7.	ZAKLJUČAK.....	67
8.	POPIS LITERATURE.....	68

Etički i književnoteorijski aspekti bajki braće Grimm

Sažetak

U ovom ću diplomskom radu obraditi temu bajki braće Grimm iz književnoteorijske i filozofske perspektive s naglaskom na moralnim porukama i etičkim teorijama.

Bajka je u teoriji književnosti određena kao jednostavni prozni književni oblik, koji sadrži element čudesnog. Čarolije i razgovor ljudi sa životinjama u bajkama su normalna pojava. Radnja je linearna, opisi prostora i likova jednostavni te dobro uvijek pobjeđuje zlo.

Iako su se bajke našle na meti mnogih kritičara zbog nasilnog sadržaja i potencijalno štetnog utjecaja na odrastanje, prepoznata je njihova književno-umjetnička i odgojna vrijednost. Bajke uvijek iznova osvajaju najmlađe čitatelje, a i one starije svojim zanimljivim zapletima i čudnovatim događajima. Taj primarni interes za bajke treba iskoristiti kako bi se djecu potaknulo na čitanje i kako bi im se prenijele određene moralne poruke, a (prilagođeni) tekstovi bajki mogu se upotrijebiti za nastavu njemačkog jezika, filozofije i etike.

Ključne riječi: bajka, braća Grimm, književnost, proza, filozofija, moral, etika, etičke teorije

Ethische und literaturtheoretische Aspekte der Märchen der Brüder Grimm

Zusammenfassung

In dieser Diplomarbeit wird das Thema der Märchen der Brüder Grimm vom literaturtheoretischen und philosophischen Aspekt bearbeitet. Die moralischen Lehren und ethischen Theorien werden betont.

Die Literaturtheorie beschreibt Märchen als einfache prosaische Gattung, die etwas Wunderbares enthält. Zauber und Konversation zwischen Menschen und Tieren sind eine normale Erscheinung in Märchen. Die Handlung ist linear, die Raum- und Personenbeschreibung sind einfach. Am Ende gewinnt immer das Gute und das Böse wird bestraft.

Obwohl die Märchen auf viele Kritik wegen der gewalttätigen Inhalt und des potential schädlichen Einflusses gestoßen haben, wird ihr künstlicher, literarischer und erzieherischer Wert erkannt. Die Märchen gewinnen immer wieder die Herzen der jüngsten, und ein bisschen älteren Leser mit ihrer interessanten Handlungen und wunderbaren Ereignissen. Das Interesse der Kinder für die Märchen soll als Impuls fürs weitere selbstständige Lesen genützt werden. Die Märchentexte kann man im Deutsch-, Philosophie- und Ethikunterricht bearbeiten.

Schlusswörter: Märchen, Brüder Grimm, Literatur, Prosa, Philosophie, Moral, Ethik, ethische Theorien

1. UVOD: određenje bajke u znanosti o književnosti, karakteristike bajke i umjetnička te moralno-odgojna vrijednost bajke

1.1. Određenje bajki u znanosti o književnosti

1.1.1. Povijesni pregled svjetske bajke

Narodna bajka vuče korijene iz davnine, iz mitskog vremena. Stoga se ne može odrediti kada je nastala. Za razliku od narodne bajke, umjetnička bajka nastaje u 17. stoljeću, u vremenu francuskog klasicizma. Charles Perrault uvidio je vrijednost narodne književnosti, posebno bajke. Godine 1696. objavljuje bajku *Usnula ljepotica (La Belle au bois dormant)*, a 1697. *Bajke moje guske ili Priče i bajke iz starih vremena s poukama (Histoires ou contes du temps passé)*, čime postaje utemeljiteljem umjetničke ili autorske bajke (Pintarić, 2008: 12).

Iako bajka nije bila popularna u klasicizmu, romantizam ju je prigrlio zbog njezine maštovitosti. U romantizmu bajka doživljava procvat i otvaraju joj se novi putovi. Epoha romantizma obiluje autorima bajki. Neki od najznačajnijih pisaca romantičarske bajke su: Ludwig Tieck, Wilhelm Hauff, Aleksandar Sergejevič Puškin, Gustav Schwab, braća Jacob i Wilhelm Grimm, Hans Christian Andersen (isto: 12).

1.1.2. Podrijetlo pojma

Riječ *bajka* dolazi od glagola *bajati*, koji uz značenje *bajati, vraćati, čarati* izvorno znači *pripovijedati* (Solar, 2005: 213) te *lijepo pričati, pričati neistine* ili *pričati sa željom da se nekoga prevari* (D. i S. Težak, 1997: 8.). Riječ *bajka* u značenju u kakvom ju danas poimamo postoji samo u visokonjemačkom. Njemačka riječ *Märchen* dolazi od srednjevisokonjemačkog glagola *merechyn*, što znači *slaviti, dičiti*. Imenica *Märchen* umanjenica je imenice *Märe, priča, izvješće, predaja* i prema tome znači *mala priča* ili *glasina* (Jolles, 2000: 203). U francuskom jeziku koristi se riječ *conte des fées*, izvedenica od *conte, priča*, engleski *fairy-tale*. Engleski izraz *fairy tale* ukazuje na prisutnost vila, što prema Johnu B. Thompsonu nije karakteristično za bajku (Lešić, 2005: 345).

Drugom značenju slična je i riječ *gatka*, koja potječe od glagola *gatati, nabacivati* što *na koga* te se taj negativni prizvuk često preslikava i na bajku (Pintarić, 2008: 7).

Značenje riječi *bajka* razlikuje se u teoriji književnosti i razgovornom jeziku. U književnoj teoriji bajkom se definiraju književna djela u kojima se bez čuđenja isprepliće zbiljski i

nadnaravni svijet. U razgovornom jeziku značenje bajke se banalizira jer se koristi umjesto riječi *izmišljotina*, *budalaština* ili *prazna riječ* (isto: 7).

1.1.3. Definicije bajke

Jolles kao mjerilo za definiciju bajke uzima bajke braće Grimm. Za njega je bajka onaj književni oblik koji se može usporediti s *Dječjim i obiteljskim bajkama* (*Kinder- und Hausmärchen*, 1812.) braće Grimm. Solar i Težak se fokusiraju na aspekt čudnog i nestvarnog u bajci, Pintarić na karakteristike bajke.

Definicije bajki iz knjiga o teoriji književnosti su sljedeće:

J. Grimm definira bajku kao „prirodnu poeziju načinjenu samu od sebe” (Jolles, 2000: 215). Prema Jollesu bajka je „priča one vrste koju su ustanovila braća Grimm sa svojim *Dječjim i obiteljskim bajkama*”. Braća Grimm su odredila bajku kao književni oblik nazvavši zbirku svojih priča *Dječjim i obiteljskim bajkama* (isto: 203).

Pintarić definira bajku kao „jednostavnu proznu vrstu prepoznatljivu po čudesnim pretvaranjima, jedinstvenom zbiljskom i nadnaravnom svijetu, ponavljanju radnje, prepoznatljivim likovima, sukobu dobra i zla, nagradi i kazni, postavljanju uvjeta i kušnji, odgađanju nagrade te čarobnim predmetima i čudesnim pretvaranjima” (Pintarić, 2008: 7).

Prema Solaru, bajka je „književna vrsta u kojoj se čudesno i nadnaravno prepliće sa zbiljskim” (Solar, 2005: 231).

Definicija bajke D. i S. Težak kaže da je bajka „svaka priča u kojoj je slika svijeta izgrađena na iracionalnim, nadnaravnim elementima, priča u kojoj je sve moguće” (D. i S. Težak, 1997: 7).

1.1.4. Određenje bajke u teoriji književnosti: bajka kao jednostavni oblik

Unutar teorijskog bavljenja književnosti postoje mnogi načini klasifikacije i pristupi, primjerice, povijesni, teorijski, znanstveni, književno-kritički. Četiri najopćenitija načela razvrstavanja književnosti su:

- a) prema jezicima i nacionalnoj književnosti,
- b) prema autorima,
- c) prema namjeni, tj. svrsi koju određeno književno djelo želi ostvariti (krajnja svrha svakog književnog djela je stvaranje umjetnosti, međutim umjetnička komponenta književnog djela ne isključuje posebnu namjenu određenog književnog djela),
- d) prema najšire shvaćenom obliku (po obliku se razlikuju stih i proza; prozni, dramski tekst i lirska pjesma) (Solar, 2005: 127).

Kao poseban oblik klasifikacije može se navesti razlika između usmene i pisane književnosti. Usmena se književnost u našim krajevima često naziva *narodna književnost* te spada u tzv. niži oblik književnosti. Usmena književnost obiluje formulama i formulaičnim izrazima, koji dopuštaju određenu dozu improvizacije prilikom prepričavanja djela bez narušavanja biti izlaganja (isto: 128).

Bajka je brojne elemente dobila iz usmene književnosti, posebno preko zbirke narodnih bajki Charlesa Perraulta i braće Grimm (Lešić, 2005: 127).

Bajka je jednostavni oblik proze. Postoje dva glavna načela klasifikacije proze: a) jednostavni i složeni oblici, b) mali i veliki književni oblici.

Jednostavni su oblici književne vrste koje izvorno pripadaju usmenoj književnosti, odnosno usmenom stvaralaštvu koje prikazuje pojave, događaje i likove iz svakodnevnog života. Pojam se jednostavno ne odnosi na inferiornost jednostavnih oblika spram romana ili novele, nego ukazuje na jednostavniju strukturu mita, legende ili bajke u odnosu na roman.

Drugo načelo razlikovanja jest kvantitativno određenje, mali i veliki književni oblici, a odnosi se na opseg književnog djela. Mnogi teoretičari književnosti razlikuju dva temeljna tipa proze: novele malog oblika i roman koji predstavlja veliki oblik (Solar, 1989: 264).

Jolles zaključuje da su novela i bajka književni oblici te razliku između novele i bajke navodi kao razliku između jednostavnog i umjetničkog oblika te ističe razlike: *jezik-pjesništvo; jednostavan oblik – umjetnički oblik*. Za Jollesa bajka predstavlja prirodno pjesništvo, intuitivan način izražavanja, koji svoj izvor crpi iz narodnih zgoda, koje su se prenosile s generacije na generaciju. Takvom je tumačenju srodno Wielandovo shvaćanje bajke kao način pomirenja dviju suprotstavljenih ljudskih naravi: *sklonost prema čudesnom i ljubav prema istini* (Jolles, 2000: 213–216). Filozofija doslovno znači *ljubav prema mudrosti* i nastala je iz čuđenja prema svijetu, kao želja za objašnjenjem svijeta i događaja. Budući da je spoznaja istine urođena čovjeku, što Aristotel tvrdi na početku *Metafizike* (Aristotel, 1992: 9), mitovi i bajke stare su koliko i čovječanstvo.

Bajka je potekla iz narodne predaje, dok su novelu stvorili književnici. Jolles novelu smatra umjetničkim, a bajku jednostavnim oblikom. Pojmovima J. Grimma, novela je umjetnička poezija, a bajka prirodna poezija. U bajci se miješaju dvije navedene ljudske sklonosti, a novela izražava sklonost prema istini. Oba oblika prikazuju zgrade i događaje, međutim, događaje u noveli možemo sebi predočiti u stvarnom svijetu, a zgrade iz bajki ostaju u magičnom svijetu bajki (Jolles, 2000: 216).

Solar se slaže s Jollesom da jednostavni oblici ipak nisu umjetnička proza te da se bajka znatno razlikuje od novele i romana. Solar kao kriterij razlikovanja navedenih dvaju oblika uzima predstavnike realizma, primjerice, Balzaca, Flauberta i Tolstoja. U tom slučaju bajka nije književna vrsta, već praoblik umjetnosti, predknjiževna vrsta ili vrsta između poezije i proze (Solar, 1989: 265).

Lešić navodi zajedničke karakteristike novele i bajke: fikcionalan karakter, prozno narativna struktura, struktura djela temelji se na jednoj priči, priča sadrži više događaja i likova, pripovjedač priča priču tako što vodi čitatelje od jedne do druge scene, jednog do drugog mjesta i vremena, događaji su povezani u smislenu cjelinu (Lešić, 2005: 425).

1.2. Karakteristike bajke

Bajka i novela nastale su u različitim povijesnim epohama. Bajka je nastala u mitskom vremenu prije procvata pismenosti, što se može vidjeti iz njenih likova i tema. Novela je nastala u renesansi, afirmaciju je doživjela Boccacciovim *Decameronom*. Bajka izražava mitsko iskustvo svijeta, dok je novela s druge strane umjetnička književna vrsta, rezultat analitičkog promišljanja i odraz razvijene kulture. Ovo tumačenje podrazumijeva napredak u književnosti kroz povijest te odgojno-obrazovnu ulogu književnosti (Solar, 1989: 265).

Novela je kratka priča o nečem novom i zanimljivom. Budući da je limitirana kratkoćom, mora se ograničiti na jedan ljudski odnos, karakternu osobinu ili događaj te se odreći opisivanja društvenih odnosa i karaktera. Njezina kratkoća i brzina doprinose dramatičnosti i intenzitetu. Novela uzdiže izabrani motiv do izuzetnosti i može banalan događaj prikazati na izvrstan način (isto: 265–266).

Bajka, za razliku od novele, ne uzdiže odabrani motiv do izuzetnosti, već odabire izuzetan motiv, koji pojednostavljuje i poistovjećuje sa svim drugim motivima iz svakidašnjice. Stoga su motivi u bajkama ograničeni. Bajka je, drugim riječima, priča o čudesnom koje se prima kao obično i svakodnevno (Jolles, 2000: 216).

U bajci nema razlike između ovostranosti i onostranosti: čuda se događaju, ali nikoga ne začuđuju, ljudi se prirodno kreću u neprirodnim situacijama, susreću mistična bića, vile i vještice, bore se s čarobnjacima i zmajevima, ljudi razgovaraju s biljkama i životinjama. U bajci je opisan niz zgoda koje ne možemo primijeniti na stvaran svijet, zgode koje možemo zamisliti samo u bajci, „svijet možemo prenijeti bajci, ali ne i bajku svijetu” (isto: 216).

U bajkama nema karakterizacije likova niti psihološkog nijansiranja. Junaci se određuju jednostavno i površno, opisani su sa svega nekoliko pridjeva. Radnja se odvija u jednom pravcu, vodi k poznatom cilju. Likovi u bajci ne mijenjaju se, niti uče iz situacija. Stil bajke je apstraktan

i obiluje formulaičnim izrazima poput: *Bio jednom jedan kralj; Jednom davno, jako davno; Živjeli su sretno i zadovoljno do kraja života* (Solar, 1989: 266–267). Izbor motiva u bajci skučen je. „Ako su novele maksimalno različite, bajke su maksimalno slične” (isto: 267). Bajka obiluje čudesnim i fantastičnim, a u noveli se ono ne može pojaviti. U svijetu bajke ne vlada zakon uzročnosti (isto: 267).

Prema analizama Vladimira Jakovljeviča Proppa stalni elementi bajke funkcije su likova, a ne motivi i likovi. Iako bajka raspolaže širokim izborom likova, njihova funkcija, odnosi među likovima i vremenske sekvence ograničeni su. Novela, s druge strane, raspolaže neograničenim mogućnostima u broju funkcija (isto: 267).

Prema autorima D. i S. Težak, jedna od glavnih karakteristika narodne bajke jest čežnja za pobjedom dobra, istine i pravde (isto: 267).

Bajka je nastala iz težnje čovjeka da se uzdigne iznad „etičke, ekonomske, spoznajne, tehničke ili biološke ograničenosti”. Svaka bajka izražava čežnju za dobrom, ekonomskom sigurnošću, posjedovanjem ljepote, pustolovinom, razumijevanjem svijeta oko sebe i besmrtnošću. Stoga su česti motivi u bajkama:

a) Ekonomska sigurnost:

Siromašan momak se na kraju priče vraća kući s blagom ili oženi kraljevnju.

b) Posjedovanje ljepote:

Junak bajke na svom putovanju stiže u prekrasan kraj, raskošan dvorac i kao nagradu za hrabrost dobiva najljepšu djevojku za ženu.

c) Spoznaja svijeta oko sebe:

U želji da se objasni i razumije svijet oko sebe, u bajkama se pojavljuju leteći sagovi, magični kovčezi, stolovi koji se sami prostiru.

d) Besmrtnost:

Čovjekova čežnja za vječnim životom neograničena je, stoga su bajke stvorile drugi svijet, napitak za pomlađivanje, eliksir života.

e) Pustolovina:

Česta tema bajke jest čežnja za otkrivanjem nepoznatih, dalekih, tajanstvenih zemalja. (D. i S. Težak, 1997: 8)

Bajka često završava tako da se siromašan lik obogati ili hrabri junak oženi najljepšu djevojku ili princezu (isto: 8).

Pitanja o podrijetlu svijeta i svemira te nastanku čovjeka stara su koliko i ljudski rod. U nemoći da se da konkretan odgovor na to pitanje, čovjek se okrenuo mašti i mitu, jer u umu nije

pronašao čvrsto uporište. Čovjekova mašta iznjedrila je mitološke priče, a nedostatak tehničkih naprava brze čizme i leteće sagove, koji su preteče današnjih trkaćih automobila i aviona. Bajke imaju i odgovor na čežnju za vječnim životom stvorivši vodu života i eliksir mladosti (isto: 8).

1.3. Klasifikacija bajki

W. Wundt razlikuje sedam vrsta bajki i basni:

- a) mitološke priče i basne (*mythologische Fabelmärchen*),
- b) čiste bajke (*reine Zaubermärchen*),
- c) biološke priče i basne (*biologische Märchen und Fabeln*),
- d) čiste basne o životinjama (*reine Tierfabeln*),
- e) priče o porijeklu (*Abstammungsmärchen*),
- f) šaljive priče i basne (*Scherzmärchen und Scherzfabeln*),
- g) moralne basne (*moralische Fabeln*).

(Propp, 1982: 13)

Istraživač bajki Antti Aarne razvrstava bajke na temelju sadržaja i likova. Svaka od klasifikacija sadržava element čudesnog (isto: 13). Aarne-Thompsonova klasifikacija navodi sljedeće motive:

- a) natprirodni protivnici (vukodlaci, vještice, zmajevi, vampiri),
- b) natprirodni pomagači (vile),
- c) čarolije i čuda (čarobnjačke sposobnosti, čarobni predmeti, čudesna umijeća, nadljudska snaga),
- d) ljubavni i bračni odnosi (oslobođenje začarane žene ili muškarca, iscjeljenje rana partnera),
- e) različite pustolovine i traganja,
- f) vjernost (vjeran bračni drug, brat, sestra, sluga),
- g) dobri i zli rođaci (rivalstvo među braćom, podmetnuta nevjesta, prognanstvo iz obitelji, uspjesi najmlađeg sina),
- h) više sile (pravda, otkrivanje istine, ostvarene želje, sreća),
- i) različiti svjetovi (zemlja, raj, pakao),
- j) realistične teme (pamet, mudri savjeti) .

Motivi tipični za germanske narode su gušcarica, sukob bogova, divovi i patuljci, sretni Hans, gospođa Hole (Crnković, 1984: 25–26). U zbirkama braće Grimm sadržane su bajke s

navedenim motivima: *Sretni Ivica (Hans im Glück, 1819.)*, *Princeza Guščarica (Das Gänsemagd, 1815.)*, *Gospođa Hole (Frau Holle, 1812.)* i *Guščarica na studencu (Die Gänsehirtin am Brunnen, 1815.)*.

1.3.1. Razlika između narodne, umjetničke i klasične bajke

Robert Petsch razlikuje umjetničke i narodne bajke. Narodna je bajka praoblik svakog pripovjednog oblika, a umjetnička bajka je epsko-didaktička književna vrsta, tj. poseban književni oblik namijenjen prvenstveno djeci (Solar, 1989: 264).

Pojam *klasična bajka* koristi se kao model za razumijevanje samog pojma *bajka*. Pri tom se misli na bajke koje su u svjetskoj književnosti utemeljile umjetničku baku, bajke koje su nastale između 1696. i 1888. godine. Autori klasičnih bajki su Charles Perrault, Jeanne-Marie LePrince De Beaumont, Jacob i Wilhelm Grimm, Aleksandar Sergejevič Puškin, Hans Christian Andersen, Božena Němcová, Aleksandr Nikolaevič Afanasjev i Oscar Wilde (Pintarić, 1999: 17).

Klasična se bajka, osim prema vremenu nastanka, prepoznaje i po jedinstvu stvarnog i zamišljenog svijeta, stereotipnoj kompoziciji, sukobu dobra i zla, pobjedi dobra, uvjetu i kušnji, odgođenoj nagradi, ponavljanju radnje ili dijaloga, dvorcima i kolibama, likovima kraljeva i kraljica, drvosječa i postolara, nadnaravnim pomagačima iz svijeta vila, čarobnica, divova, zmajeva, neobjašnjivim, događajima, čarobnim predmetima i riječima. Opisi su vrlo sažeti i bajke počinju klasičnim uvodom kao što je „Bio jednom jedan kralj...” (isto: 18).

1.3.2. Struktura klasične bajke

U znanosti o književnosti koristi se pojam *struktura*, koja sadrži raspored i odnose među dijelovima. Fabularna djela sastavljena su od početka, sredine i završetka, ili preciznije, uvoda, uspona, raspleta, vrhunca radnje, obrata i raspleta (isto: 18).

Uvod bajke jasno je određen, počinje stereotipnim sintagmama, poput „Bio jednom jedan kralj...” ili „Negdje daleko u udaljenom kraljevstvu...”. Uvod otkriva osnovne informacije o mjestu i vremenu radnje te likovima. Zaplet radnje donosi sukob, suprotstavljanje ili neočekivani događaj koji stvara napetosti i teži raspletu. Uspon radnje je niz događaja, koji se uglavnom odvijaju u uzročno-posljedičnom slijedu. Vrhunac radnje najnapetiji je dio bajke u kojem se odvija konačan obračun dobra i zla, sukobljavaju se dobri i zli likovi. Nakon vrhunca moguća su dva scenarija za rješenje zapleta: pobjeda dobra nad zlom, odnosno nastavak radnje ili izbjavljanje dobrog lika iz nevolje i otvaranje mogućnosti za nagradu. Obrat je dio radnje u

kojem se otkriva kojim će se putem radnja razviti. Rasplet donosi odgovore na pitanja koja su ostala neodgovorena nakon obrata i često daje informacije o nagradi dobrih i kazni zlih.

Struktura moderne bajke razlikuje se od one klasične. U njoj podsvjesni i asocijativni motivi razbijaju uzročno-posljedičnu vezu (isto: 18–19).

1.3.3. Karakteristike bajki braće Grimm

1.3.3.1. Povijesna pozadina

Ranih godina 19. stoljeća, kada su živjela braća Grimm, današnja Njemačka nije postojala. Njemački teritorij sastojao se od niza kneževina i kraljevina kojima je vladao Napoleon. Njemački jezik bio je jedina zajednička komponenta ljudi koji su živjeli na tom području, stoga je cilj braće Grimm bio kroz bajke ukazati na to da svi Nijemci pripadaju istoj kulturi (Vučić u Grimm, 2012: 226).

1.3.3.2. Biografija

Jacob i Wilhelm Grimm najstariji su sinovi njemačkog odvjetnika i imali su još tri brata i sestru. Iako je njihov otac bio obrazovan i imao imanje dovoljno veliko da bi se obitelj opskrblila voćem i povrćem, zbog njegove blage naravi i velikodušnosti u pružanju odvjetničkih savjeta onima koji sebi to nisu mogli priuštiti, obitelj je često jedva spajala kraj s krajem. Dječaci Jacob i Wilhelm djetinjstvo su provodili u igri i zajedničkom učenju sve dok njihovu obitelj nije zadesila tragična smrt oca. Uz pomoć majčine sestre, dva brata sele u Kassel, gdje pohađaju gimnaziju. Iako marljivo uče i postižu izvrsne rezultate, braća Grimm najviše su se zainteresirali za ono o čemu su najmanje učili, književnost i filologiju. Nakon gimnazije, braća Grimm, po poticaju i želji majke i tetke, upisuju i završavaju pravo u Marburgu, iako se pravom nisu bavili. Za vrijeme studija pohađali su predavanja iz povijesti, književnosti i jezikoslovlja, a svoj skromni džeparac trošili su na knjige. Za njihov opus velik značaj imalo je prijateljstvo s plemićem F. C. von Savignyjem, njihovim profesorom prava, koji uviđa njihov talent i strast za jezikoslovlje te im dopušta korištenje svoje privatne knjižnice, a braća Grimm odmah su se zainteresirali za njemačku trubadursku poeziju (*Minnesang*). Iste godine nakon završetka studija, 1806., vraćaju se u Kassel. Grad Kassel, kao i cijelu pokrajinu Hessen, zaposjela je Napoleonova vojska, o čijim nepravdama braća pišu u svojim djelima. Napoleon sljedeće godine na području kneževina Hessen i Hannover, vojvodine Braunschweig i nekoliko pruskih posjeda stvara kraljevinu Vestfaliju s prijestolnicom u Kasselu, u kojoj za kralja postavlja svog brata Jérômea. Jacob dobiva posao kraljeva knjižničara. Budući da kralj često izbiva iz Kassela,

Jacob se na radnom mjestu može posvetiti svom znanstvenom radu (Tabak u Grimm, 1988: 337).

Očarani pričama o junacima, braća Grimm odlučila su da sami prikupljaju bajke i narodne priče do kojih su došli usmenom predajom. Iako su bili karakterno različiti, braća Grimm činili su odličan tandem. Kreativni i umjetnički nadaren, Wilhelm je birao i zapisivao priče, a Jacob, koji se interesirao za filologiju i posjedovao dobre organizacijske vještine, bio je zadužen za znanstveni rad. Godine 1812. u Njemačkoj je izdana zbirka bajki pod nazivom *Kinder- und Hausmärchen* (*Dječje i domaće bajke*). U zbirci su bile objavljene neke od najpopularnijih Grimmovih bajki: *Pepeljuga* (*Aschenputtel*), *Trnoružica* (*Dornröschen*), *Crvenkapica* (*Rotkäppchen*), *Ivica i Marica* (*Hänsel und Grätel*) (Vučić u Grimm, 2012: 223–224).

Jacob ubrzo postaje tajnik hessenskog kneževskog izaslanstva na Bečkom kongresu (1814.–1815.), gdje sudjeluju sve europske države upletene u Napoleonove ratove. Ova pozicija omogućuje Jacobu putovanje u mnoge europske zemlje te koristi svaku priliku za sakupljanje književnih djela. Wilhelm nikad ne napušta njemački teritorij. Po završetku diplomatskih dužnosti, Jacob se vraća u Kassel, glavni grad obnovljene kneževine Hessen i prihvaća skromno mjesto knjižničara samo da bude blizu bratu. Oba brata žive pod istim krovom, Wilhelm sa svojom obitelji, a Jacob je cijeli svoj život posvetio znanosti. Ovo vrijeme iskoristio je uspješno i stvaralački plodonosno. Braća Grimm tada postavljaju temelje znanstvene germanistike te surađuju s mnogim istaknutim europskim učenjacima, među kojima su Jernej Kopitar i Vuk Karadžić (Tabak u Grimm, 1988: 345).

Braća 1830. godine odlaze u Göttingen, gdje predaju *Poznavanje starina* i odgajaju mnoge generacije germanista. U svoja predavanja uključili su teme germanske etnografije, stare književnosti, povijesti prava te historijske gramatike. Na predavanjima su iznosili iste ideje kao i u svojim djelima te se na koncu zamjerili hannoverskom kralju zbog liberalnoga svjetonazora. Kralj ih protjeruje iz kneževine i hapsi studente koji ih podržavaju. Vrativši se u Kassel, braća nastavljaju s književnim i znanstvenim radom te započinju rad na *Njemačkom rječniku*. Nisu ga stigli dovršiti za vrijeme života; dovršen je tek nakon II. svjetskog rata (isto: 346).

Novi uspon za braću Grimm počinje pozivom kralja Friedricha Wilhelma IV. u Berlin. Kralj ih financijski podupire u radu. 1841. godine postaju sveučilišni profesori i članovi Akademije znanosti. Obojica sudjeluju na kongresima germanista, a Jacob sudjeluje u zasjedanju Frankfurtskog parlamenta 1848. godine te zastupa demokratske ideje jednakosti svih građana i

zalaže se za ukidanje plemstva. Iako su njegovi prijedlozi odbijeni velikom većinom, Jacob ne gubi nadu u istinske demokratske vrijednosti i ujedinjenje njemačkog naroda (isto: 347).

Iako su ostvarili velike uspjehe i stekli besprijekoran ugled, braća Grimm ostali su vrlo skromni i učili su cijeli život, kao što je to Jacob rekao: „Ako sam tu i tamo druge u čemu poučavao, neusporedivo sam više pritom sam učio.” Wilhelm je preminuo 1859. godine, a Jacob nedugo zatim, 1863. godine. Dva brata pokopana su, kako priliči njihovu životu, jedan pored drugoga, i to u Berlinu (isto: 348).

Braća Grimm stvaraju u doba romantizma, u epohi u kojoj do izražaja dolazi pučko blago, narodne pjesme, priče i bajke. U opusu braće Grimm do najvišeg izraza dolazi njemački duh i karakter. Najznačajnije je djelo braće Grimm *Njemački rječnik*, a njihove su bajke najpoznatije i najpopularnije djelo. Bajke su u Njemačkoj najčitanije djelo braće Grimm, a u svijetu najprevođenije. Grimmove bajke prevedene su na više od 160 svjetskih jezika (isto: 350).

1.3.3.3. Obilježja bajki braće Grimm

Prve kritike zbirke *Kinder- und Hausmärchen* nisu bile povoljne. Braći Grimm se prigovaralo da im je štivo sirovo, grubo, dosadno i neprikladno za djecu, a u katoličkim krugovima njihovo se djelo smatralo heretičkim (Tabak u Grimm, 1988: 357).

Braća Grimm sebe nisu doživljavala kao autore dječje književnosti, već kao istraživače narodnih priča. Tome svjedoči činjenica da su bilješke sa znanstvenim objašnjenjima zauzimale jednak prostor kao i same priče i nisu slušali savjete ilustratora (isto: 225). Braća Grimm zastupala su mišljenje da bajke kao oblik narodne proze njeguju duh naroda. Jacob, sklon znanosti i preciznosti, nije bio oduševljen idejom zadiranja u originalni tekst, stoga je taj dio posla u potpunosti prepustio Wilhelmu. Njegov mlađi brat pokazao je pritom izrazit talent za pisanje proze (isto: 357).

O utjecaju i popularnosti bajki braće Grimm govori činjenica da su prevedene na više od 160 svjetskih jezika, a likovi su iz knjiga prešli i na filmsko platno, u kazalište, likovnu umjetnost, glazbu, pa čak i marketing i modnu industriju (isto: 224–225).

Diljem svijeta djeca slušaju bajke i poučne priče prije spavanja te im one pomažu prilikom savladavanja tehnika čitanja, a potom sami otkrivaju čudesan svijet pustolovina zapisan u knjigama.

Bajke braće Grimm prepoznatljivije su po stereotipnom uvodu te stalnoj radnji koja se ponavlja najčešće tri puta. Grimmove bajke počinju uvodima: „Bio jednom jedan/jedna...”, a radnja se odvija „u davno doba kada...” (Pintarić, 2008: 63).

Likovi koji su prikazani kao dobri najčešće su najmlađi među braćom, potječu iz siromašnih obitelji, trpe uvrede i poniženja, ali unatoč tome imaju snažan karakter, milosrdni su i dovoljno jaki da se mogu oduprijeti zlu i pobijediti ga. Likovi ne moraju nužno preuzeti aktivnu ulogu na svom putu do sreće. Mnogi su likovi braće Grimm skromni, ponizni, strpljivo podnose nepravdu i ne poduzimaju ništa. Ponekad je dovoljno da se dobrotom i strpljivošću odupiru zlu. Tipični likovi su zapostavljen najmlađi sin/kćer, vile, patuljci, anđeli kao pomagači, zle maćehe, a likovi koji odudaraju od stereotipa su baka iz Crvenkapice i Palčić (isto: 64).

Likovi pomagači pomažu dobrim likovima, ali prije moraju procijeniti njihov karakter. To čine tako što ih stavljaju na kušnju (isto: 64).

U bajkama je primjetan sklad kada se radi o dobru. Dobri likovi odmah prepoznaju druge dobre likove, čak su im naklonjeni priroda i životinje. Primjerice, dobri likovi nikad neće odbiti tuđu molbu i odmah priskaču u pomoć. Životinje također imaju povjerenja u dobre likove te im prilaze bez straha. Zli likovi stradavaju i podnose zasluženu kaznu (isto: 64).

Opisi likova su stereotipni i površni, uglavnom se navode samo podaci o vanjskom izgledu i karakteru (isto: 65).

Zlatna guska je bajka u kojoj čitatelj staje na stranu junaka i priželjkuje njegovu pobjedu. Glavni junak trpi nepravdu, poniženje i odbacivanje, međutim, unatoč tome, iskazuje milosrđe prema starijoj braći te na koncu oženi kraljevnju i nasljeđuje kraljevstvo (isto: 59–60). U bajci *Sedam jednim udarcem ili Hrabri krojač* čitatelj ne navija za glavnog junaka jer dolazi do cilja prevarama i lažima te nije zaslužio nagradu svojim djelima (isto: 60).

Guščarica na studencu studenca i *Matovilka* uče da se patnja i suze uzrokovane nepravdom isplate jer će se obilato nagraditi. U *Matovilci* kraljevnine suze izliječe oslijepljelog kraljevića, a u *Guščarici na studencu* kraljevnine suze „sami biseri, ljepši od onih što se u moru nahode, a vrijede više nego sva vaša kraljevina” (isto: 61).

1.4. Moralno-odgojna vrijednost bajke

D. i S. Težak smatraju bajku najprikladnijom književnom vrstom za djecu, međutim, ističu da u nekim slučajevima može biti štetna. Također valja imati na umu da djeca bajku razumijevaju drugačije od odraslih. Da bi se izbjegle eventualne štetne posljedice bajki, autori nude dva savjeta: treba odabrati dobru i umjetnički vrijednu bajku te s djecom razgovarati o bajci. U

sumnji se nasilni sadržaji mogu preskočiti ili ublažiti bez straha od toga da će priča izgubiti na vrijednosti (D. i S. Težak, 1997: 47).

M. Crnković iznosi argumente koji idu u prilog bajci. Uočava umjetničku vrijednost bajke, čiji je tvorac sam narod. Narod je u junacima i junakinjama bajki utjelovio sebe, svoje čežnje i svoj optimizam. Umjetnost, kao i znanost, temelji se na snazi mašte. Upravo bajke pružaju djetetu uvid u čarobni svijet mašte, zbog čega ih sama djeca traže, te, dobro usmjerene, pozitivno utječu na djetetov odgoj. Gotovo sve bajke prikazuju borbu između dobra i zla, a zlo uvijek pobjeđuje (Crnković, 1984: 22).

J. Tabak govori o neraskidivoj povezanosti djece i bajki, koju objašnjava podrijetlom bajki: „Očito je da su bajke došle iz duboke daljine, iz djetinjstva ljudskog roda, iz prapovijesti čovječanstva, kada je čovjek sa svijetom bio jedno, kad se tek učio živjeti i govoriti, misliti, raditi.” Djeci je na početku njihovog života „ponedjeljak ujutro kada svijet bijaše nov novcat”, sve novo, zanimljivo i neistraženo, a linija života djeluje kao da nema granicu. U svijetu djetinjstva i onom čudesnom, bajkovitom sve je moguće jer djetinjstvo, kao i bajke, ne poznaje razliku između mašte i zbilje, a realnosti se tek uči (Tabak u Grimm, 1988: 350).

Tabak prepoznaje mnoge sličnosti između događaja i likova iz bajki i onih iz stvarnog života. Čarobnjaci koji ispunjavaju ljudima tri želje simbolizira kršćansku kategoriju nagrade za dobro i milosrđe, hrabri vitezovi koji pobjeđuju zmajeve predstavljaju borbu između dobra i zla, uz nekoliko iznimaka kraljevi teže zlatu i moći, a njihova težnja slika je pohlepe mnogih kapitalom potkovanih moćnika današnjice. Moderna inačica bajkovitog *happyenda* jest *američki san*, nada da svatko može postati milijunaš. U bajkama dobro uvijek pobjeđuje zlo, a zlo se kažnjava, ne zbog sudbine ili božanske ruke, već zbog truda i zalaganja junaka. Tabak filozofski smisao bajki vidi u prezentiranju navedene ideje puku, da svatko od njih, ako se potrudi, može stvoriti vlastito malo carstvo (isto: 351–352).

Nije točno da su sve bajke napisane po identičnom uzorku. Kraj jest sretan, međutim, ne dolaze svi likovi do cilja istim sredstvima, ne ulažu svi velik trud, a pojedini likovi postižu cilj uz pomoć prevara i smicalica, primjerice, mačak u čizmama i hrabri krojač iz istoimenih bajki. Autori ih čine vrlo simpatičnima i stvaraju ozračje u kojem jednostavno moramo navijati za njih. Junakinje poput djevojke iz *Cvildrete* i *Jednooke* izrazito su pasivne. Jedino što bi ih moglo izvući, prema Tabakovoj interpretaciji, jest činjenica da trpe nepravdu ili su stavljene u nemoguću situaciju.

2. MORALNO-PSIHOLOŠKI RAZVOJ DJETETA

Kognitivni razvoj obuhvaća razvoj složenih procesa mišljenja poput apstraktnog mišljenja, zaključivanja i kreativnog izražavanja.

Jean Piaget je jedan od najznačajnijih psihologa 20. stoljeća. Zanimalo ga je pitanje zašto se kognitivne sposobnosti mijenjaju tijekom vremena te je zaključio da se kognitivni razvoj odvija u četiri faze. Da bi se dijete razvilo, potrebni su sljedeći čimbenici: biološko sazrijevanje, razvoj živčanih stanica i djelovanje pojedinca. Piaget dijete ne doživljava kao praznu ploču koja upija izvanjske sadržaje, već kao aktivnog sudionika svijeta oko sebe, koji raste u doticaju s okolinom. Dijete na temelju iskustva i interakcije s vanjskim svijetom izgrađuje vlastiti unutrašnji misaoni svijet. Ovakav pristup kognitivnom razvoju naziva se konstruktivizam (Miljković et al., 2019: 49).

Druga struja, čiji je glavni predstavnik Lav Vigotski, zastupa mišljenje da se dijete razvija u kontaktu s odraslim osobama. Teorija Lava Vigotskog naziva se socijalni konstruktivizam (isto: 50).

2.1. Razvojna teorija Jeana Piageta

Prema Piagetu, spoznajni mehanizam predočava se pomoću shema. Shema je kognitivna struktura koja omogućuje određenu radnju ili ponašanje. Kao primjer razumijevanja sheme navodi se radnja bacanja. Određeni segmenti bacanja, pružanje ruke, doticanje predmeta, privlačenje ruke, odvijaju se u točno određenom redosljedju. Piaget shemu shvaća kao predispoziciju za djelovanje. Jednom kada se savlada shema hvatanja, dijete će moći uspješno izvršavati navedenu radnju iako radnja hvatanja nije uvijek ista (Bugle, 2002: 32–34).

Dva su glavna mehanizma pomoću kojih se mijenjaju sheme: akomodacija i asimilacija. Asimilacija je proces kojim se novi podaci iz okoline uključuju u već postojeće misaone sheme. Akomodacija je proces kojim se postojeće sheme mijenjaju spoznajom novih informacija. Te nove informacije, koje proturječe starim, stvaraju mentalnu neravnotežu. Prihvatanje novih činjenica često je bolan proces, pogotovo ako se radi o vrijednosnim sustavima i osobnim uvjerenjima (Miljković et al., 2019: 50). Piaget smatra da svaki čovjek teži skladu s okolinom, tj. želi smanjiti neravnotežu. Da bi smanjio neravnotežu, odbacuje stare ili prihvaća nove sheme sve dok se ne uspostavi ravnoteža. Taj proces Piaget naziva ekvibracija. Uspostava ravnoteže za Piageta predstavlja srž svih razvojnih procesa, bioloških i kognitivnih, te se može promatrati kao motivacija za učenje i postizanje novih znanstvenih otkrića (Bugle, 2002: 38–41).

Piaget navodi četiri stupnja kognitivnog razvoja:

a) Senzomotoričko razdoblje (0–2 godine)

Osnovna karakteristika senzomotoričke faze bavljenje je konkretnim stvarima. Primjerice, dijete će početi sisati prst koji se nalazi blizu njegovog obraza i pokušat će stisnuti prst prislonimo li ga na djetetov dlan. Riječ je o urođenim ponašanjima i refleksnim reakcijama. Ubrzo dijete izvodi navedene refleksne radnje samo, bez vanjskih podražaja. Već u prvom stadiju počinje razvoj kognitivnih procesa putem asimilacije. Dijete urođene refleksne radnje poput sisanja i hvatanja proširuje na nove stvari s kojima se susreće. Na kraju ovog razdoblja dijete može stvoriti mentalnu sliku predmeta i događaja. Najveći napredak u prvom stadiju je shvaćanje o stalnosti objekta, čime nestaje ovisnost o neposrednom kontaktu s vanjskim svijetom i stvara se temelj za buduće logičko mišljenje (Miljković et al., 2019: 53–57).

b) Predoperacijsko razdoblje (2–7 godina)

Tijekom predoperacijskog razdoblja ostvaruje se značajan pomak u razvoju govora, simbola i predpojmovnog, tj. predapstraktnog mišljenja (isto: 51–52). Drugo razdoblje nadovezuje se na prvo time što dijete u senzomotoričkom razdoblju postaje svjesno postojanja predmeta i izvan njegova vidokruga, a u predoperacijskom razdoblju može povezati simbol s pripadajućim predmetom. Ako uzmemo za primjer torbu, dijete u ovoj fazi razvoja zna da torba može biti različitih oblika, boja i materijala.

Jezik za Piageta predstavlja simboličko mišljenje. Kao što je potreban određeni stupanj fizičkog sazrijevanja za razvoj govora, nužna je i društvena interakcija. Što je većim socijalnim utjecajima dijete izloženo, to više jezičnih simbola razvija jer je jezik potreban za izražavanje na brojnim područjima. Cilj jezika jest prenošenje poruke. Dijete je u početnoj, tj. simboličko-predoperacijskoj fazi sposobno prenijeti jednostavne poruke. Iako je dijete tada usmjereno na sebe i svoje potrebe, stvara se temelj za socijalizaciju shvaćenu kao prihvaćanje društvenih normi i prenošenje društveno-kulturnih sadržaja (Bugge, 2002: 72–75).

Franz Bugge smatra da se u predoperacijskom razdoblju stvara temelj za otkrivanje istine. Piaget taj koncept objašnjava svojim pojmovima asimilacije i akomodacije te postizanjem ravnoteže u razmišljanju (isto: 74).

Šest glavnih karakteristika predoperacijskog stadija, koji služi kao temelj za razvoj apstraktnog mišljenja jesu:

- konkretnost:

dijete još razmišlja u konkretnim kategorijama, orijentirano je na pojedinačne predmete i situacije i nastoji si konkretizirati apstraktne pojave poput imena, ideja, snova, te ih povezuje s poznatim osobama i situacijama (isto: 76),

- ireverzibilnost:

nemogućnost logičkog povezivanja uzajamno ovisnih predodžbi (Miljković et al., 2019: 51), tj. nemogućnost vraćanja misli na početnu točku, npr. ako se četverogodišnjaka pita ima li brata, pod uvjetom da ima brata, možda doda njegovo ime, Ivan, međutim ako ga se upita ima li njegov brat Ivan brata, odgovorit će da nema (Bugle, 2002: 77–78),

- egocentrizam, tj. usredotočenost na ostvarenje praktičnih ciljeva:

djevojčica koja želi odjenuti ljetnu haljinu zimi reći će da vani nije previše hladno da bi ostvarila svoj cilj (isto: 81–82),

- centracija:

usmjeravanje pažnje na samo jednu osobitost predmeta ili situacije; dijete još nije u stanju decentrirati, odnosno odvratiti pažnju od jedne izražene karakteristike te će reći da ima više kockica u dužem redu u kojem su više razmaknute; ako se pred djetetom izvede eksperiment, ako mu se pokažu dvije iste čaše napunjene perlicama, pa se perlice iz druge čaše prespu u užu i višu čašu, dijete će reći da ima više perlica u trećoj čaši jer je viša, čime se očituje djetetova ovisnost o percepciji (isto: 76–77),

- transduktivno prosuđivanje:

dječje zaključivanje nije ni induktivno, ni deduktivno, nego ovisi o pojedinačnim situacijama; ako se na stolu nalaze četiri jabuke i šest krušaka, na pitanje čega ima više dijete će reći da ima više krušaka; ako se dijete pita ima li više krušaka ili voća, opet će odgovoriti da ima više krušaka (isto: 80),

c) Stupanj konkretnih operacija (7–11 godina)

Piaget je uveo u psihologiju pojam *operacija*. Sam pojam *operacija* ukazuje na aktivnost. Piagetovo temeljno shvaćanje inteligencije jest djelatnost. Inteligencija se razvija i mjeri u konkretnim situacijama. Bitna značajka konkretnosti operacija jest *reverzibilnost*. Reverzibilnost znači da se ista radnja svjesno odvija u oba pravca (isto: 85–87). Dijete će u ovoj fazi razvoja točno odgovoriti na pitanje ima li Ivan brata ako se djetetov brat zove Ivan. Na ovom stupnju pojavljuje se i *decentracija*. Dijete je sposobno procesirati više dimenzija odjednom te će točno riješiti zadatak s istim brojem kockica u dva niza. Znat će prepoznati da dužina i broj kockica ne ovise jedno o drugom. Sljedeća karakteristika stupnja konkretnih operacija jest gubljenje egocentrizma te sve

češće logičko mišljenje i zaključivanje (Miljković, 2004: 54–55). Djevojčica koja se želi odjenuti nedovoljno toplo za zimu izreći će neki drugi argument, kao npr. da je baš ta haljina u modi.

d) Stupanj formalnih operacija (od 12. godine do odrasle dobi)

Na ovom stupnju razvoja dolazi do većih pomaka u kognitivnim funkcijama nego u tjelesnom razvoju. Dijete razmišlja sve apstraktnije, može zamišljati hipotetske situacije i shvaća značenje poslovice, te razumije omjere i analogije (isto: 57). Fokus misli pomiče se s pojedinačnog i konkretnog na apstraktno. Dijete može sebi predočiti situacije koje nije iskustveno doživjelo, stoga su dva glavna obilježja razdoblja formalnih operacija: hipotetičko-deduktivno rasuđivanje i adolescentski egocentrizam. Adolescentski egocentrizam razlikuje se od dječjeg egoizma po tome što adolescenti prihvaćaju tuđa uvjerenja i stavove, međutim, jako su usmjereni na vlastite ideje, skloni su analizirati vlastite stavove te zbog toga mogu osjećati kao da ih svatko promatra i analizira. Tinejdžer će, primjerice, misliti da ga svatko gleda u tramvaju ili da svi primjećuju to što je isti odjevni predmet odjenuo dva puta u istom tjednu. Elkind ovu fazu naziva osjećajem *zamišljene publike*.

Posljednji stupanj Piagetove razvojne teorije znatno se razlikuje od prve tri faze po misaonom i apstraktnom karakteru. Dok se prve tri faze svladavaju jer to zahtijeva fizička stvarnost, postavlja se pitanje dosežemo li svi 4. fazu. Iako A. Woolfolk smatra da je moguće ostati u fazi konkretnih operacija cijeli život, suvremeni način života i pristup velikog broja ljudi školovanju rezultat je toga da većina ljudi treba usvojiti formalne operacije. Svi ipak ne dosižemo taj visoki stupanj u svakom području, već u predmetu svog istraživanja i interesa (Woolfolk, 2016: 38–39).

2.1.1. Primjena Piagetove teorije u školi s naglaskom na nastavu književnosti i filozofije

Izlaganja i čitanja trebala bi biti kratka i kvalitetna. Učenicima treba prvo zadati priče ili kratka poglavlja, te postepeno dulje tekstove. Prezentacije se trebaju podijeliti na dijelove (isto: 38).

U nastavi je dobro koristiti poznate primjere da bi se objasnile složene ideje, npr. uspoređivanje života učenika s likovima u priči (isto: 38).

Primjer bajke koja može poslužiti profesorima za obradu teme *biti izgubljen jest Ivica i Marica*. Tema se može otvoriti čitanjem bajki, zatim pitanjima: *Jeste li se ikad izgubili? Kako ste se osjećali?* Profesor može nastaviti raspravu o temi beskućnika i životinja lualica ako smatra da je tema prikladna za dob djece (isto: 38).

2.2. Sociokulturna teorija razvoja Lava Vigotskog

Temeljna ideja teorije L. Vigotskog može se sažeti u jednoj rečenici: „Svaka se funkcija u djetetovu kulturnom razvoju pojavljuje dva puta: prvi put na društvenoj razini i kasnije na individualnoj” (isto: 43). Drugačije rečeno, misaoni procesi oblikuju se tijekom zajedničkih aktivnosti djeteta i odraslih osoba. Dijete zatim usvaja kognitivne procese, te oni postaju njegov sastavni dio. Društvena interakcija za Vigotskog nije samo utjecaj, već se u njoj očituju više misaone radnje poput rješavanja problema. Pamćenje i rješavanje problema često su rezultat interakcije kao u primjeru djevojčice koja traži igračku: Malena je djevojčica izgubila igračku i moli oca za pomoć. Otac joj postavlja niz pitanja, je li ju imala u sobi, dvorištu, susjedstvu, u autu. Djevojčica je tek na zadnje pitanje odgovorila potvrdno. Slične strategije javljaju se i između učenika i profesora. Primjerice učenici sudjeluju u otvorenoj raspravi koju vodi nastavnik usmjeravajući učenike modelima za argumentaciju i potpitanjima: Mislim ... zato što...; Ako... onda...; Što ti misliš...? S vremenom učenici će internalizirati takve načine iznošenja stajališta, kao i rasuđivanje i donošenje odluka (isto: 43).

Piaget je, kao i Vigotski, uvidio važnost društvene interakcije, ali ju je gledao na drugi način. Smatrao je da izlaganje društvu potiče kognitivne disonance i motivira promjenu te da je za djecu najbolje da se što više druže s vršnjacima jer su na istoj kognitivnoj razini, dok je Vigotski smatrao da djeca napreduju pod utjecajem nekoga tko je napredniji od njih, kao roditelji i nastavnici (isto: 43–44). Uistinu djeca puno toga nauče gledajući druge te slijedeći primjer drugih ljudi. Takva vrsta učenja naziva se *vikarijsko učenje*.

2.3. Ograničenja teorija Jeana Piageta i Lava Vigotskog

Iako je Piaget čvrsto vjerovao u nužnost četiriju faza i nemogućnost njihova preskakanja, neki psiholozi izražavaju skepsu oko pitanja odvojenosti faza. Jedan od glavnih argumenata je nedosljednost dječjeg mišljenja, npr. prilikom konzerviranja i kontinuiteta promjene. Dijete može konzervirati broj puno prije mase, te promjene mogu biti znatno kontinuiranije nego što se to nama čini.

Piagetova teorija također ne objašnjava fenomen djece genija te predviđa važne kulturne i društvene razlike. Teorija kognitivnog razvoja koja povezuje kognitivni razvoj s kulturom je teorija Lava Vigotskog (isto: 48).

Glavno ograničenje Vigotskog jest to što se njegova teorija sastoji pretežito od općih ideja te je stavio prevelik naglasak na kulturu i društveni aspekt u kognitivnom razvoju. Mala djeca mogu razumjeti mnoge stvari o svijetu prije nego što ih imaju priliku naučiti putem kulture ili usmjeravanjem roditelja i profesora. Uostalom, moguće je pretpostaviti da su ljudi rođeni s većim kognitivnim kapacitetom nego što su to Piaget i Vigotski smatrali (isto: 48).

2.3.1. Primjena teorije Lava Vigotskog u nastavi

Vigotski, za razliku od Piageta, učenju pripisuje aktivnu ulogu. Smatrao je da se ne mora čekati na spremnost za učenje te ga je smatrao sastavnim dijelom razvoja, tj. njegovim oruđem. Uvjerenje da učenje potiče kognitivni razvoj pretpostavlja važnu ulogu drugih ljudi, posebice nastavnika, u razvoju. Vigotski smatra da u svakoj fazi razvoja postoje problemi koje dijete gotovo da samo može riješiti te mu je potreban poticaj roditelja i profesora da u tome uspije. Berger ovo područje naziva *čarobnom sredinom*. Učeniku treba prenositi sadržaje koje, uz pojašnjenje, može savladati, a ne smiju mu se zadavati zadaci koje već zna riješiti i oni koju su preteški za njegov uzrast (isto: 47–48).

2.4. Teorija moralnog razvoja Lawrencea Kohlberga

L. Kohlberg je svoje učenje o moralnom razvoju temeljio na Piagetovim idejama. Iako je u fokusu Piagetova istraživanja bio kognitivni razvoj, među prvima je istraživao moralni razvoj pomoću moralnih dilema. Djeci bi pričao priče i zajedno bi komentirali postupke junaka i razloge njihovih postupaka (Grgin, 2004: 217).

Djeca oko druge, treće godine života počinju razumijevati ponašanje, misli, osjećaje i različite perspektive drugih ljudi. Sposobnost razumijevanja različitih stavova kod djece se razvija postepeno. Paralelno s razvojem kognitivnih sposobnosti dijete razvija se osjećaj za dobro i zlo. Moralnost kod male djece počinje s osjećajem jednakosti i razumijevanjem pravila (Woolfolk, 2016: 98).

Malom je djetetu npr. dovoljno reći da nije dozvoljeno bacati smeće u razredu ili jesti u dnevnom boravku te će proglasiti nepravdom ako primijeti nedosljednosti u ponašanju odraslih koji postavljaju pravila, primjerice, da se navedene radnje nekome dopuštaju, a nekome ne ili da jedan učenik od profesora dobije više materijala od drugoga. Tu je poziciju Piaget nazvao moralnim realizmom. Sličan je etički pravac moralni apsolutizam, koji zastupa strogo određena

pravila koja se najčešće temelje na religijskim dogmama. Kako djeca sazrijevaju, razumiju da neki ljudi imaju drugačije vrijednosti od njih. Tada dolazi do pomaka prema moralnom pluralizmu, poziciji koja zastupa različite koncepcije dobrog i vrijednog života. Korak dalje od moralnog pluralizma jest moralni relativizam, pozicija prema kojoj se ne može odrediti što je dobro, a što je zlo. Moralni relativizam nailazi na mnoge kritike etičara te ga teoretičari desnice često miješaju s moralnim pluralizmom.

Čovjek je moralno biće koje do usvajanja vlastitog sustava vrijednosti dolazi nizom procesa, koji uključuju odrastanje i sazrijevanje, iskustvo, odgoj, duh vremena i vlastito istraživanje. Način na koji je Kohlberg prosuđivao moralnosti djece, ali i odraslih ljudi jest postavljanje moralnih dilema, u kojima ispitanici argumentiraju svoj stav. Na temelju razmišljanja sudionika Kohlberg je podijelio moralni razvoj u tri faze: predkonvencionalnu, konvencionalnu i postkonvencionalnu. U predkonvencionalnoj fazi osoba je orijentirana na pravila, svoja ili tuđa, te na osobni interes. U konvencionalnoj fazi osoba se prilagođava zakonima, društvenim normama, očekivanjima drugih, a moralnost se gleda kroz prizmu poštivanja zakona i autoriteta. Biti dobar znači biti poslušan. Postkonvencionalno moralno rasuđivanje okrenuto je apstraktnijim i osobnijim moralnim principima, koji nisu nužno zakonski regulirani. Moralnost se ne opravdava tradicijom nego postaje predmetom apstraktnijih pojmova poput ljudskih prava, pravde, ravnopravnosti i dostojanstva (isto: 98–99).

Kohlbergu bi se moglo prigovoriti da je moralni razvoj promatrao previše linearno, te je zanemario utjecaj osjećaja na donošenje odluka. Psihološki i moralni život ljudi odvija se na više razina, te je moguće u situaciji A koristiti postkonvencionalni način rasuđivanja, a u situaciji B konvencionalni. Kao što rasuđivanje ovisi o situaciji, na njega utječu osjećaji, problemi i međuljudski odnosi (isto: 98, 99)

Najčešća kritika Kohlbergove teorije teza je da faze idu u prilog muškarcima iz zapadnih zemalja te prenaplašen individualizam. Carol Gilligan je uvrstila žene u svoje istraživanje o moralnom razvoju i došla je do zaključka da se moralni razvoj djevojčica i dječaka znatno razlikuje u nekim segmentima, primjerice, dječaci će djelovanje prosuđivati po rezultatu, dok će djevojčice sagledati motive i nastojati opravdati naizgled loš čin ako osoba nije imala lošu namjeru. Primjer situacije: *Petar je slučajno prolio tintu po stolnjaku*. Dječaci će reći da je njegov čin loš te da ga treba kazniti, a djevojčice će naći razumijevanja za dječaka iz primjera jer nije imao lošu namjeru. Pojam koji Gilligan uvodi u etiku je *etika skrbi*. Njezina je teza da svatko u moralnom razvoju kreće od sebe postupno se otvarajući prema drugima te vrhuncem moralnosti smatra odgovornost i brigu za sve ljude.

2.4.1. Primjer za rad u nastavi:

- a) Učenicima se postavi moralna dilema: „Nekoj ženi prijeti smrt od raka. Može je spasiti lijek koji je nedavno izumio jedan farmaceut u njezinom gradu. Farmaceut naplaćuje taj lijek 2000 dolara. Muž bolesne žene, Heinz, obišao je sve poznanike kako bi prikupio novce, ali je uspio prikupiti samo polovicu potrebnog iznosa. Heinz je rekao farmaceutu da će njegova žena umrijeti i zamolio ga da mu proda lijek jeftinije ili da mu omogući da plati naknadno. No farmaceut je rekao: „Ne”. Sav očajan, Heinz je provalio u apoteku i ukrao lijek za svoju ženu. Je li to trebao učiniti? Zašto?” (Miljković, 2004: 68)
- b) U osnovnoj školi s djecom se može raspravljati o suparništvu između braće i sestara, zadirivanju i predrasudama. Navedene teme česte su u bajkama, te se rasprava može proširiti na ponašanje prema novim učenicima, te učenicima s posebnim potrebama. U srednjoj školi može se raspravljati o varanju na ispitima, zaštititi prijatelja koji je prekršio pravilo, dopuštanju prijateljima da voze pod utjecajem alkohola i/ili droge, te konformizmu da bi osoba bila prihvaćena i popularnija u društvu. (Woolfolk, 2016: 103)
- c) Učenike treba potaknuti da razvijaju empatiju prema drugima. Može im se zadati zadatak da opišu stav drugog učenika, te zatražiti od njih da argumentiraju iz suprotnog stajališta.
- d) Učenike treba ohrabriti da razvijaju i izraze svoj sustav vrijednosti. Može im se zadati da poredaju vrijednosti od najvažnije do najmanje važne ili da istaknu za njih nekoliko najvažnijih vrijednosti, te da obrazlože svoj izbor (isto: 103).

3. UTJECAJ BAJKI NA RAZVOJ DJETETA: uloga pričane bajke u pripremi za buduće samostalno čitanje, uključujući prigovore kritičara bajki i psihoanalitički pristup

M. Crnković savjetuje roditeljima i učiteljima da potaknu dijete da što ranije postane čitatelj, konzument umjetnosti i knjiga. Čitanje i knjige, osim što pridonose skladnom razvoju duha i tijela, doprinose boljem uspjehu u školi. Za solidan uspjeh u školi i skladan razvoj potrebno je da dijete samostalno čita već od drugog razreda osnovne škole. Da bi se dijete kvalitetno usmjeravalo, potrebno je dobro poznavati dječju književnost i primjerenost određenoj dobi te pratiti djetetov odgovor na čitanje. R. Bamberger navodi četiri čitalačka tipa: romantični, realistični, estetski i intelektualni. Rijetki su čisti tipovi, a postoje brojne kombinacije. Lako je procijeniti kojem tipu čitatelja dijete pripada. Treba obratiti pažnju na to koju vrstu knjige čita s veseljem, a koja mu je teška i dosadna. U početku će učitelji i roditelji usmjeravati dijete dok se samo ne snađe (Crnković, 1984: 15–16).

G. R. R. Martin rekao je: „Čitatelj živi tisuću života prije smrti. Čovjek koji nikad ne čita živi samo jedan.” Nema izreke koja bolje opisuje vrijednost čitanja od ove. Čitanje razvija mozak, inteligenciju, kreativnost, maštu, proširuje vokabular, otvara vrata u daleke, neistražene svjetove, potiče na razmišljanje o raznim temama i problemima te otvara dileme. Iako je pisana riječ neprocjenjivo blago, smatram da kompulzivno čitanje knjiga ne vodi k ispunjenom životu. Stvaran je život mnogo više od zatvaranja u sebe i svijet mašte. Ultimativni je cilj čitanja, književnih ili filozofskih djela, oštrenje uma, stoga nam književnost i filozofija moraju služiti kao vodič prema vrijednom životu te potaknuti na djelovanje. Budu li nam knjige pratitelji kroz život mogu nas puno toga naučiti o međuljudskim odnosima, drugim kulturama, svijetu koji nas okružuje i u konačnici će nas ohrabriti da jasno i artikulirano iznesemo svoj stav, zauzmemo se za sebe i druge i, što je najvrijednije, postanemo najbolja verzija sebe.

3.1. Priče kao motivacija za samostalno čitanje

U suvremenom svijetu čitanje je vještina nužna za čovjekov opstanak i posljedica je kulturnog razvoja čovjeka. Razvojni put čitanja povezan je s razvojem pojedinca kao osobe.

Početni interes za čitanje seže u rano djetinjstvo, prije polaska u školu. Predčitalačke aktivnosti, poput slušanja priča i bajki, važne su za razvoj samostalnog čitanja. M. Čudina-Obradović definira predčitalačke vještine kao „nužna znanja i vještine koje djetetu

omogućavaju lako i brzo postizanje *glatkog čitanja s razumijevanjem*”. U predčitalačke vještine ubrajaju se govorne vještine, zainteresiranost djeteta za priče, razumijevanje priče i mogućnost prepričavanja kratkih priča, poznavanje obilježja teksta, pravilno držanje knjige, pisanje s lijeva na desno te odnos izgovorene i zapisane riječi, kao i uočavanje oblika pojedinih slova i povezanost glasova sa slovima. Najvažnija predčitalačka vještina jest glasovna osjetljivost, tj. zamjena glasa slovima i slova glasovima, što se već smatra početkom čitanja (Čudina-Obradović, 2002: 7–9). Za stvaranje motivacije za čitanje odgovorni su i zaslužni roditelji i odgajatelji. U djetetu je potrebno pobuditi interes za slikovnicama, bajkama, dječjim knjigama, časopisima i internetskim stranicama namijenjenima djeci te ga voditi u knjižnice i knjižare i pružiti mu priliku da samo istraže ono što mu se pročitalo putem prepričavanja, držanja knjige u ruci, crtanja prikladnog crteža i sl. Na taj način pripremljeno dijete brzo će savladati tehniku čitanja (Visinko, 2014: 50).

Predškolsko dijete brzo i svakodnevno uči. Učenje djeteta predškolske dobi odvija se neprimjetno, u igri i potaknuto je dječjom znatiželjom (Čudina-Obradović, 2008: 7–8).

Čitanje je važan čimbenik razvoja rječnika. Bogatstvo rječnika utječe na govorenje i pisanje. K. Visinko rabi metodički pojam *učenički rječnik*. Učenički se rječnik razvija ponajviše spontano, pod utjecajem različitih izvora: rječnik odraslih i vršnjaka kojima je dijete okruženo, knjige, časopisi, televizijski programi i internetski sadržaji za koje se dijete zanima i glazba koju sluša. Autorica ističe važnost čitanja u razvoju učeničkog rječnika i školskog uspjeha. Učenici koji su dobro savladali vještinu čitanja, čitaju puno, time razvijaju svoj rječnik i napreduju u čitalačkim sposobnostima. Učenici koji raspolažu slabijim čitalačkim vještinama zbog manjka samopouzdanja izbjegavaju čitanje, teže raspoznaju riječi i imaju slabo razvijen rječnik (Visinko, 2014: 57–58).

Čitanje je složena djelatnost, koja podrazumijeva dekodiranje i razumijevanje teksta koji se čita. Navedeni se procesi poučavaju u školi, pri čemu je odlučujući sam početak, prvi razred. Za uspješno usvajanje čitalačkih vještina u školi potrebna je prethodna priprema djeteta. Dijete treba svladati predčitalačke vještine, koje obuhvaćaju:

- a) Slušanje, čitanje i prepričavanje priča. Dijete skupa s roditeljima i odgajateljima lista slikovnice i knjige, razgovara o pričama i izražava svoje doživljaje. Važno je da dijete poznaje ustroj priče: početak, središnji dio i završetak i može odgovoriti na pitanja o radnji teksta i likovima.

- b) Razumijevanje funkcija čitanja, tj. svijest o važnosti i različitim svrhama čitanja: čitanje radi užitka, razonode i učenja.
- c) Rukovanje knjigama, listanje stranica i praćenje teksta s lijeva na desno, odozgo prema dolje.
- d) Poznavanje abecede i razumijevanje simbola slova i njima pripadajućih glasova.
- e) Rastavljanje riječi na glasove i sastavljanje glasova u riječ.
- f) Sudjelovanje u aktivnostima nakon poslušane ili pročitane priče. Pisani tekst može se nadopuniti sljedećim aktivnostima: crtanje, igranje uloga, gledanje kazališne predstave ili filma, slušanje uglazbljene priče ili pjesme.

(Isto: 118–119)

K. Visinko navodi učinkovite strategije za aktivno čitanje: primjena prethodnog znanja, provjera razumijevanja, stvaranje vizualnih shema, postavljanje pitanja i davanje odgovora na njih, izvođenje zaključaka, prepoznavanje glavnih ideja i različitih dijelova teksta, sažimanje, predviđanje i pregledavanje teksta (isto: 95).

Prethodna su znanja ključan čimbenik u sveukupnom razumijevanju. U svakoj aktivnosti, uključujući i čitanje, uključujemo prethodna znanja. Ona pretpostavljaju osobna iskustva i poznavanje kulture. Interkulturalni senzibilitet posebnu pozornost ima u nastavi stranih jezika (isto: 96–97).

3.2. Prigovori kritičara bajki

Iako u bajkama na kraju uvijek pobjedi dobro, a zlo se kažnjava, u zadnje se vrijeme u znanstvenim se krugovima sve više raspravlja o tome trebaju li djeca čitati bajke. Razlog su dvojbi potencijalno nasilni sadržaji, motivi koji mogu biti okidač za strahove i moralne poruke u kojima se očitavaju rodni stereotipi.

Iako u Grimmovim bajkama nema eksplicitnog opisa nasilja, uz nekoliko iznimaka, manja količina nasilja ipak je prisutna. U *Ivici i Marici (Hänsel und Gretel, 1812.)* roditelji odvođe djecu u mračnu šumu i napuštaju ih, što u osjetljivije djece može dovesti do straha od siromaštva, gladi i napuštanja. Navedena priča može poslužiti i kao prilika da se s djecom razgovara o problemu siromaštva u svijetu.

U *Snjeguljici (Schneewittchen, 1812.)* zla kraljica od lovca naručuje Snjeguljičino ubojstvo i kao dokaz izvršenog zadatka traži njezina pluća i jetru. Na kraju bajke maćeha mora plesati u

užarenim čizmama. U bajci *Dvanaest princeza* (*Die zertanzten Schuhe*, 1815.) kralj pogubi sve mladiće koji nisu uspjeli otkriti tajnu njegovih kćeri.

„Ni druge ni treće noći kraljević nije uspio otkriti kamo su djevojke odlazile na ples pa mu za kaznu smjesta odrubiše glavu. Nakon njega još su mnogi kraljevići i bistri mladići iz cijeloga kraljevstva pokušavali saznati tajnu lijepih kraljevih kćeri, ali svi su oni nakon tri dana izgubili glave jer ništa nisu otkrili.” (Grimm, 1997: 138)

U bajci *Šest labudova* (*Die sechs Schwäne*, 1815.) narod želi spaliti kraljicu zbog sumnje da je vještica. U *Cvildreti* (*Rumpelstilzchen*, 1812.) kralj prijeti djevojci pogubljenjem ako do jutra ne pretvori svo sijeno u zlato. U *Ivici i Marici* (*Hänsel und Gretel*, 1812.) vještica završi u vatri. U *Pepeljugi* (*Aschenputtel*, 1812.) golubovi isključaju oči zlim sestrama, koje si same odrežu dio stopala, što je također primjer nasilja, iako je riječ o sakaćenju vlastitog tijela.

„I kada su mladenci krenuli prema crkvi, Pepeljugu su pratile sestre, starija joj je bila s desne, a mlađa s lijeve strane. Tada golubovi iskopaše svakoj po jedno oko. A kada su se mladenci vraćali iz crkve golubovi iskopaše i drugo oko. I tako su sljepoćom bile kažnjene do kraja života za svoju zloću i prijetvornost.” (Grimm, 2006: 65)

U bajkama primat kod kritike nasilnih scena imaju scene u kojima se prikazuje pogubljenje ili mučenje čovjeka. Stječe se dojam da se tolerira nasilje prema životinjama. U bajci se često spominje kao hobi plemića, a nasilje prema životinjama nema istu težinu kao nasilje prema ljudima. U *Crvenkapici* (*Rotkäppchen*, 1812.) lovac raspoređuje utrobu vuku te stavi kamenje u vučev trbuh.

Lovac „nije pucao nego je uzeo škare i zaspalom vuku počeo rezati trbuh. Nakon nekoliko poteza škarama vidio je kako se pomalja crvena kapica, a nakon još nekoliko poteza, iskoči djevojčica van... Crvenkapica je brzo donijela veliko kamenje pa su njime ispunili vučji trbuh. A kad se probudio, vuk je htio potrčati, no kamenje je bilo toliko teško da se odmah skljkao i pao mrtav... Lovac je oderao vuku krzno i s njim otišao kući.” (Isto: 66–67)

Slična sudbina zadesi i vuka iz bajke *Vuk i sedam kozlića* (*Der Wolf und die sieben jungen Geißlein*, 1812.), a u drugim se bajkama određene životinje za kaznu zakolju, što se može usporediti s odrublivanjem glave ljudima.

„Ni krojačeva žena više nije morala kuhati. Učinila je to još samo jednom u životu, i to onoga dana kada je cijela obitelj imala za objed kozu. Svima je naime bila dosadila ta meketava lažljivica.” (Grimm, 1997: 72)

Opisi muško-ženskih odnosa u bajkama znatno se razlikuju od današnjih očekivanja od žena i muškaraca. S posebnom pažnjom se promatraju rodni stereotipi koji djevojke i mlade žene prikazuju kao tihe, povučene, poslušne, uzorne domaćice koje bespogovorno obavljaju sve kućanske poslove, strpljivo podnose nepravdu i, današnjim rječnikom rečeno, *mobbing*, a za nagradu se udaju za princa, primjerice, Pepeljuga, Jednooka. Navedeni primjeri prikazuju brakove između pripadnika kraljevske obitelji i pučanki, što u vrijeme kada su bajke nastale nije bilo moguće, dok su Snjeguljica i Trnoružica rođene kao princeze. U bajkama se princeze često prikazuju kao oličenje morala i dobrote, a sluge kao zli i pakosni. Primjer takve tematike jest *Princeza Guščarica*. „Princeza bijaše dobra i ponizna”, a „sluškinja je bila drska”. „Ako ste žedni”, reče joj sluškinja drsko, „sjašite, nagnite se nad potok i pijte. Ja neću biti vaša sluškinja.” (Grimm, 1997: 6–9) Može se steći dojam da se djevojčicama šalje poruka da će ih muškarac izbaviti iz nevolje te da nisu samostalne. Doduše, postoje i bajke u kojima jednostavan momak oženi princezu, primjerice *Zlatna guska* (*Die goldene Gans*, 1812.).

U bajkama se implicitno spominju ugovoreni brakovi i nitko im se ne suprotstavlja. U *Cvilidreti* (*Rumpelstilzchen*, 1812.) kralj kaže junakinji priče da će ju oženiti ako pretvori sijeno u zlato. Kralj iz *Dvanaest princeza* nudi najstariju kćer za ženu.

Kralj „dade razglasiti po cijelom kraljevstvu da će onome tko otkrije gdje njegove kćeri noću plešu dati najstariju kćer za ženu” (isto: 138).

Ženski likovi u Grimmovim bajkama češće dobivaju glavnu ulogu od muških. Iako je većina junakinja prikazano u dobrom svjetlu, lik maćehe gotovo nikad nije dobronamjeren. Maćeha je uvijek podla i zavidna žena. Prilikom čitanja bajki s likom maćehe djeci treba objasniti da su navedene maćehe prvenstveno zle žene, da nisu zle samo zato što su maćehe i da su većina maćeha dobre osobe (Crnković, 1984).

„Njegova druga žena bila je lijepa, ali ponosna i ohola te nije mogla podnijeti da je itko nadmaši ljepotom” (Grimm, 2006: 90).

U bajkama ljepota često odražava dobrotu duše, međutim, na primjeru Snjeguljčine maćehe vidi se da postoje iznimke, no rijetko je koja dobra žena ružna u bajkama. Primjer zle žene u glavnoj ulozi nalazi se u bajci *Ribar i njegova žena* (*Von dem Fischer und seiner Frau*, 1812.). Ribarova je žena prikazana kao karakterno dominantna u odnosu na supruga.

„Ribareva pak žena uvijek bijaše mrzovoljna. Mrzila je kolibicu u kojoj su živjeli i predbacivala svome mužu što joj ne može kupiti veliku kuću u kojoj bi umjesto nje radile sluge, a ormari bili puni lijepe odjeće.” (Grimm, 1997: 118)

U nekolicini bajki junaci varaju i krađu da dođu do cilja, primjerice *Mačak u čizmama* (*Der gestiefelte Kater*, 1812.) i krojač iz bajke *Hrabri krojačić* (*Das tapfere Schneiderlein*, 1812.).

Div „digne dakle deblo na rame, a krojačić sjedne na grane. I tako je div nosio i stablo i krojačića koji je veselo pjevušio 'Jahala su tri krojačića'. Div, naravno, nije imao oči odostraga pa nije mogao vidjeti da krojačić ne samo što ništa ne nosi nego je još on sjeo da div i njega nosi.” (Isto: 163)

Filozofi J.-J. Rousseau, J. Locke i I. Kant smatrali su da bajke imaju loš utjecaj na djecu.

„... sve dotle dok je dječak još mlad svakako gledaj da njegov nježni duh očuvaš od sviju utisaka i pojmova o duhovima i sablastima... Ta mu pogibelj prijeti od služinčadi, koja običava djecu plašiti i siliti na pokornost pričama o strašilima i vukodlacima..., koja već u sebi nose predodžbu o nečem što je strašno i štetosno.” (Locke 1890: 164 iz Hameršak, 2011: 57)

M. Crnković navodi sljedeće argumente koje iznose protivnici bajki: „jer je sazdana na prejakoj i nekontroliranoj mašti; jer podržava praznovjerje; jer u njoj nalazimo mitologiju, religiozna shvaćanja, mistiku uopće; jer odalečuje dijete od realnog svijeta; jer ostavlja štetne tragove na dječjoj psihi (stravične priče o vukodlacima i sl.); jer uspavljuje dijete i zatvara mu pogled u realni život”. Glavni prigovor onaj je o štetnim psihičkim posljedicama koje stravične bajke ostavljaju na dijete. Bajke same po sebi ne mogu ostaviti štetne tragove, štetu radi njihova zloupotreba ili pogrešno predstavljanje. Sve ljudske tekovine mogu biti štetne ako se pogrešno koriste, niti bajke nisu iznimka (Crnković, 1984: 22).

3.2.1 Feministička perspektiva

Proteklih desetljeća osnovna kritika bajki braće Grimm polazi iz feminističkog gledišta (Girard, 2013: 11).

Mnoge bajke tema su popularnih Disneyjevih animiranih filmova. Jedan od najčešćih prigovora bajkama njihov je potencijalno štetan utjecaj na djevojčice, zastario prikaz muško-ženskih uloga i odnosa te predstavljanje muškarca kao spasitelja. U bajkama je jedini način na koji žena može biti emancipirana udaja za princa ili muškarca iznad svog staleža ili pak da se rodi kao princeza.

Na prvi pogled stereotipna bajka koja sadržava navedeni opis jest *Pepeljuga*. Asocijacija većine ljudi na popularnu bajku je cipelica. V. Steel navodi da se skriveno značenje *Pepeljuge* očituje u preferiranju malih stopala, naglašavanju mode i lijepe odjeće te osakaćivanju i boli (Zlatar, 2007: 71). Valja napomenuti da je Perraultova verzija *Pepeljuge* popularizirana od strane Disneyja iz očitih razloga, naime, zbog svoje *bljutave sladunjavosti* puno je prihvatljivija široj publici. Nekoliko detalja koji razlikuju Perraultovu od Grimmove verzije *Pepeljuge* jesu sljedeći: u Perraultovoj verziji nema sakaćenja stopala, polusestre nisu kažnjene, već im Pepeljuga pronalazi dobre muževe te Pepeljuga odabire spavati pored ognjišta. Ovaj na prvi pogled nevažan detalj ima značajnu ulogu u priči. U verziji braće Grimm Pepeljuga mora spavati pored ognjišta. Ognjište koje se povezuje s pepelom i prljavštinom, A. Pintarić ga smatra simbolom topline doma koji okuplja obitelj, dok je maćeha često ta koja ruši dom i ognjište (Pintarić, 2008: 30). Bettelheim povezuje ognjište sa starom rimskom ulogom vestalki, čuvarica ognjišta. Biti vestalka u Rimu bio je jedan od najuglednijih i najuzvišenijih položaja koje je žena mogla imati. Biti svećenica i vatra simbol su čistoće i pročišćenja, a jedna od funkcija pepela bilo je umivanje i čišćenje. Drugi simbol pepela vezan je uz žalost, tj. majčinu smrt (Bettelheim, 2000: 218–219).

Grimmova Pepeljuga dobiva pouzdanje od majke i obećanje da će ju nakon smrti motriti odozgora; iskazuje inicijativu time što plače za majkom te suzama zalijeva posijanu granu; uporna je u izvršavanju zadataka koje joj daje maćeha; autonomna je u prihvaćanju uloge, ali i traži pomoć ispod drveta kada maćeha prekrši obećanje te ne želi zatajiti svoj identitet pred kraljevićem, već dopušta da ju vidi onakvu kakva je, u neuglednoj odjeći. Perraultova junakinja nema izraženu osobnost niti samopouzdanje, ne preuzima inicijativu, pasivna je, čeka nekoga izvana tko će ju spasiti, a svoj identitet skriva iza raskošne haljine koju joj poklanja dobra kuma. Smatram da se prigovori iz feminističke perspektive odnose u većoj mjeri na Perraultovu negoli Grimmovu verziju *Pepeljuge*. M. Zlatar upozorava na činjenicu da djevojčice neće doživjeti Perraultovu priču kao puku maštu, već će se zbog jednostavne fabule priče identificirati s junakinjom i u budućnosti će seksualnu privlačnost povezati s besprijekornim izgledom i glamurom (Zlatar, 2007: 83).

Pepeljuga nije jedina bajka u kojoj je fokus na ženskoj ljepoti. Ljepota je glavna tema *Snjeguljice*. Snjeguljičina majka i maćeha imaju izrazitu želju za savršenom ljepotom. Maćeha želi biti najljepša žena, Snjeguljičina majka želi izrazito lijepo dijete. U slučaju maćeha nema sklada između fizičke i duševne ljepote. Maćeha je lijepa, ali ohola žena, dok je Snjeguljica istinski lijepa dušom i tijelom. U *Snjeguljici* ljepota ima značajnu ulogu u radnji. Maćeha želi

smrt Snjeguljici jer je ljepša od nje, lovac joj poštedi život, patuljci ju primaju, a kraljević se zaljubi u nju jer je lijepa (Težak, 1969: 84).

U bajku se savršeno uklapa motiv zrcala, koji služi za provjeru vlastite ljepote. Majka poželi dijete „bijelo kao snijeg, rumeno kao krv, kose crne poput ebanovine”. Bijela boja simbolizira nevinost, crvena ljubav, crna tugu, a cjelokupan opis savršenu i skladnu ljepotu (isto: 84).

Bajke u kojima se također tematizira ženska ljepota su: *Vilenjak Raščupanko*, *Jednooka*, *Dvooka i Trooka*, *Šest labudova*. U bajci *Vilenjak Raščupanko* junakinja ima pasivnu ulogu, njezin zadatak obavi njezin lik pomoćnik, vilenjak te ju kraljević oženi zbog ljepote. U bajci *Jednooka*, *Dvooka i Trooka* kraljević oženi Dvooku zbog ljepote, kao i u bajci *Šest labudova*.

3.3. Psihoanalitički aspekt bajki

Psihoanaliza se kao klinička praksa analize ličnosti razvila početkom 20. stoljeća. Začetnik psihoanalize je Sigmund Freud, a među značajnijim predstavnicima su Carl Gustav Jung, Erich Fromm i Erik Erikson.

Glavna je teza psihoanalize Freudova teza o tri dijela ljudske ličnosti: id, ego i superego. Svaka struktura odnosi se na različit aspekt djelovanja: id se odnosi na čovjekove instinkte i nagone, ego definira stvarnost, a superego predstavlja našu predodžbu društvenih normi i moralnog kodeksa. Id, ego i super ego odgovaraju trima razinama svijesti: nesvjesno, svjesno i podsvjesno.

Nakon pojave psihoanalize, bajke se počelo razmatrati i iz tog ugla. Prema Jungovoj teoriji, u bajkama su se počele tražiti praiskonske slike, arhetipovi, zajednički svim rasama i vremenima, kao izraz kolektivnog nesvjesnog. Jung u bajkama vidi simbol nesvjesnog, a likove ne interpretira kao ljude, već kao arhetipske dijelove ljudske duše. Knjiga Bruna Bettelheima temeljena je na freudovskoj psihologiji. Pokazuje kako dijete tijekom odrastanja svladava psihološke probleme uz pomoć bajki. V. Velički podržava Bettelheimov pristup ako se ograniči na dječju psihoterapiju i upozorava na to da se ovakvo tumačenje ne smije shvatiti kao najvažnije i jedino tumačenje bajki (Velički, 2013: 19–20).

Bajka pristupa djetetu na njemu razumljiv način, nudeći odgovore na važna pitanja poput: „Kakav je svijet koji nas okružuje? Kako živjeti u tom svijetu? Koja je moja uloga? Kako riješiti životne probleme?” Bajka nudi mnoštvo pouka i rješenja, ali ih nikad ne izriče direktno. Bajka je sugestivna i prepušta djetetovoj mašti hoće li moral bajke primijeniti na sebe (Bettelheim, 2000: 47).

Prema Piagetu, djetetovo mišljenje ostaje animističko sve do puberteta, stoga su djetetu uvjerljive samo tvrdnje koje može intelektualno i emocionalno razumjeti (isto: 47–49).

Eksternalizacija u bajkama ima blagotvoran utjecaj na razvoj djeteta. Budući da je riječ o aperceptivnom procesu na podsvjesnoj razini s tendencijom da postane svjestan, važan je da bi se djeca lakše suočila s problemima ili maštanjima, primjerice, Edipov kompleks, rivalstvo među braćom ili želja za osvetom. Dijete može pronaći rješenje u bajci upravo zato što nije svjesno subliminalnih poruka iz bajke (isto: 54–57). Dijete u bajci traži junake s kojima se može poistovjetiti, a s druge strane su jednako ranjivi kao i ono samo. Iako junaci posjeduju supermoći i nadnaravnu snagu, na kraju su opet obični smrtnici u doslovnom smislu riječi. Bajke često završavaju spomenom smrti: „Živjeli su sretno sve dok nisu umrli.” Za dijete je važno da čitajući bajku ne ostane u svijetu čarolije, već da se vrati u sretnu stvarnost lišenu čarolije (isto: 62).

Prema psihoanalitičkom tumačenju bajki, najčešći su arhetipovi u bajkama Edipov kompleks i oralnost. Navedeni arhetipovi objasnit će se na primjeru poznatih bajki braće Grimm.

Većina bajki bavi se razvojnim problemima, mnoge od njih usredotočuju se na probleme djeteta, a poneke dotiču i edipovske probleme roditelja. Djetetu se ukazuje da je moguće izaći iz svojih edipovskih problema, a odrasle se upozorava na posljedice ako se ne riješi edipovskog kompleksa (Bettelheim, 2000: 169).

U bajkama se može primijetiti da, za razliku od Edipa, junaci nisu kažnjeni zbog svojih edipovskih problema. Snjeguljica unatoč maćehinoj ljubomori i podmetanjima dočeka sretan kraj, Matovilku koju pomajka predugo zadržava uz sebe oženi princ, Pepeljugi nije naštetila ljubomora sestara, a Edip je tragično završio. Pouka mnogih bajki glasi da se edipovski kompleksi mogu nadići, te da obitelj može raditi na emocionalno zahtjevnim odnosima i biti sretna. Na kraju bajke junak uvijek bude sretan, ali i pametniji. Da bi zaslužio tu sreću, mora proći niz zadataka i iskušenja, što simbolizira djetetov rast i sazrijevanje (Betteleim, 2000: 173).

Ivica i Marica

Ova narodna bajka otkriva neugodnu istinu. Za razliku od vjerovanja da novac kvari ljude i da su siromašni ljudi plemeniti, priča o Ivici i Marici na samom početku razbija taj mit i opisuje loše posljedice siromaštva: egoizam, manjak empatije i veća šansa da će se čovjek upustiti u

zlodjela (Bettelheim, 2000: 141). U bajci *Ivica i Marica* majka nije zamijenjena maćehom kao u većini bajki. Napuštanje djece vrši njihova biološka majka (Bucay, 2017: 292).

Prema Bettelheimu hrana i strah od gladi u fokusu su priče. Glavni likovi uvjereni su da roditelji protiv njih kuju zavjeru kako ih napustiti. Majka, koja je za dijete izvor hrane, predstavlja arhetip oralnosti. Dijete je navedeno da posumnja u majčinu ljubav jer odbija zadovoljavati njegove osnovne oralne potrebe (isto: 141).

Priča o Ivici i Marici utjelovljenje je tjeskobe i neovisnosti. Dijete mora sazreti i odrasti, tj. sublimirati svoje primitivne i razorne želje. Ne učini li to, roditelji ili društvo prisilit će ga na taj korak kao što ga je majka prestala dobiti kada je za to došlo vrijeme. Da emancipacija nije jednostavan proces pokazuje Ivičin i Maričin povratak kući. Prije nego što su bili spremni napustiti obiteljski dom i preuzeti odgovornost za svoj život, Ivica i Marica vraćaju se kući. Ptice koje pojedu kruh pri drugom pokušaju simboliziraju moralnu opomenu zbog lakomosti.

Bajka, stavljajući fokus na majku zbog biološke funkcije dojenja, i na simboličnoj razini izražava unutarnje doživljaje vezane uz majku (Bettelheim, 2000: 141–142).

Kuća od medenjaka predstavlja oralnu lakomost. Ivica i Marica jedu dijelove kuće iako bi takvo ponašanje nekoga moglo lišiti doma. Na pitanje „Tko gricka moju kućicu?” djeca slažu i okrive vjetar. Kuća kao izvor hrane simbol je majke koja hrani bebu svojim tijelom, prvotnog iskustva majke koja samo daje prije nego što počinje postavljati zahtjeve pred dijete.

Zbog toga se Ivica i Marica, poneseni nadom da će u svijetu pronaći takvu sliku majke, ne obaziru na glas upozorenja, koji je njihova eksternalizirana savjest. Ipak, takvo neobuzdano uživanje uništava individualni razvoj i neovisnost, čak je potencijalno pogibeljno. Vještica je simbol razornih obilježja oralnosti i ide korak dalje, želi pojesti djecu. Ugađanje osjetilnim užicima iz domene ida moraju zamijeniti djelovanjem u skladu s egom. Realno sagledavši situaciju djeca nadmudre vješticu lukavstvom i mudrošću. Djeca se na kraju priče kao odrasle osobe vraćaju kući u sretnu obitelj s nagradom, draguljima (isto: 142–143).

Crvenkapica

U vremenu u kojem je nastala *Crvenkapica* vrebale su mnoge prijetnje i opasnosti od zločinaca i lopova izvan zidina dvorca, a najugroženiji su bili oni najslabiji i najmanji, dakle, djeca, stoga je pouka priče potaknuti djecu, pogotovo djevojčice, na oprez. Poruke koje bajka šalje su: *Ne razgovaraj sa strancima, Ne budi neposlušan, Ne nasjedaj na obmanu* (Bucay, 2019: 114).

Bucay ističe edukativnu vrijednost *Crvenkapice* za roditelje te ističe da se djeca ne smiju odgajati pretjerano zaštitnički, *pod staklenim zvonom*, jer će rezultat biti naivno i nesigurno dijete koje neće znati prepoznati opasnost. Bit roditeljstva jest odgoj djece za samostalnost te pomoći djeci da otkriju i razviju svoje talente (isto: 117–118).

Crvenkapica je priča o „ljudskim strastima, oralnoj pohlepi, agresiji i pubertetskim spolnim željama” (Bettelheim, 2000: 159).

Crvenkapica obrađuje neke od važnijih problema s kojima se susreće djevojčica školske dobi. *Crvenkapica* je prerasla oralnu fazu, ali se susreće sa zavodnikom kojeg simbolizira vuk. Iako omiljena zbog svojih vrlina, *Crvenkapica* pada u iskušenje. Pouka koja se može izvući iz njezine priče jest da nas naivno vjerovanje u dobrohotnost svih ljudi izlaže opasnostima.

Vuk nije samo zavodnik, već predstavlja necivilizirane, tjelesne sklonosti u nama. *Crvenkapica* se vraća u fazu nezrelog djeteta tražeći zadovoljstvo pod svaku cijenu (isto: 151).

Za *Crvenkapicu* svijet nije opasno mjesto kao za *Ivicu* i *Maricu*, ona zna da postoje sigurne, utabane staze. Unatoč majčinu upozorenju da se drži poznatog puta, *Crvenkapicu* vuku novi, neistraženi putevi ne bi li otkrila tajne odraslih (isto: 50).

Dok je *Ivica i Marica* priča o motiviranju djeteta da odraste, *Crvenkapica* je priča o puštanju djevojke da nađe svoje mjesto u svijetu. Iako majka daje kćeri upute koje će ju zaštititi, ipak ju mora pustiti da sama istražuje i donosi odluke. Unatoč pogrešci, *Crvenkapica* ne zaboravlja svoj odgoj i izvukla je pouku iz svoje greške: „Dok god sam živa, kad mi majka zabrani, nikad neću sama napuštati stazu i trčati u šumu.”

Za razliku od Bettelheima, koji *Ivicu* i *Maricu* interpretira kao dječje doživljaje roditeljske zavjere i opasnosti svijeta, Bucay smatra da je bajka nastala prema istinitim događajima kao odraz teških uvjeta u kojima su živjeli ljudi u srednjem vijeku oskudijevajući. Glad i neimaština pretvorili su čedomorstvo u uobičajenu monstruožnu pojavu (Bucay, 2017: 291–292).

Snjeguljica

Rijetko koja bajka obuhvaća glavne razvojne faze kao *Snjeguljica*. Prikazuje sretno djetinjstvo, ono što je potrebno da se iz njega izade i edipovski sukob pomajke i kćeri (Bettelheim, 2000: 175).

Bajka započinje ubodom prsta Snjeguljičine majke, iz koga tri kapi krvi padnu na snijeg. Time su već na početku tematizirani problemi koje bajka obrađuje: bjelina simbolizira nevinost, a krv spolnu želju. Ova bajka priprema dijete da prihvati biološke činjenice: menstruaciju, krvarenje pri prvom spolnom odnosu. Spolno krvarenje usko je povezano sa sretnim događajem, rođenjem djeteta, tj. ono mu prethodi (Bettelheim, 2000: 176).

Kraljičino obraćanje ogledalu za procjenu svoje ljepote, koju ona smatra najvećom vrijednosti, ponavlja temu Narcisa koji je toliko volio sebe da ga je samodopadnost uništila. Roditelj narcis osjeća se ugroženo odrastanjem djeteta jer to znači da on stari. Takav roditelj osjeća se sigurno dok god je dijete ovisno o njemu, dok je „dio njega”, a neovisnost djeteta doživljava kao prijetnju, što se dogodilo kraljici iz Snjeguljice. Iako je narcisoidnost prirodna pojava kod malog djeteta, dijete mora naučiti nadvladati ovaj razoran oblik usredotočenosti na sebe. Snjeguljica ukazuje na destruktivnost narcizma kako djeci tako i roditeljima (isto: 176).

U bajkama se spasiteljska uloga često dodjeljuje lovcu. Lov je u vrijeme nastanka bajki bio privilegij plemića, muškaraca, što je razlog da se u liku lovca vidi očinska figura. Lovac iz bajke nije onaj koji ubija nedužne životinje, već onaj koju ukroti i svladava krvoločne zvijeri. Na simboličkoj razini predstavlja pobjedu nad ljudskim animalnim, nasilnim sklonostima. Bajke obiluju prinčevima i princezama, iako su u stvarnom životu rijetki. Uloga kralja i kraljice simbolizira apsolutnu vlast koju roditelj ima nad djetetom. Navedeni likovi podobni su za projekciju dječje mašte. Gotovo svako dijete poželjelo je biti princ ili princeza, a neki u tu mogućnost i povjeruju (isto: 178).

Čarobno ogledalo kojem se kraljica obraća govori glasom kćerke. Djevojčica misli da je njezina majka najljepša dok se sama ne razvije u djevojku. Kada odrasla djevojka misli da je ljepša od majke ogledalo to kaže (isto: 180).

Smrt je simbol želje da dotična osoba nestane kao što edipovsko dijete ne želi da drugi roditelj umre, već da ne bude prepreka za stjecanje pažnje roditelja suprotnog spola. Otuda osobe u bajkama oživljavaju (isto: 171).

Patuljci imaju važnu ulogu u procesu odrastanja Snjeguljice. Pomažu joj u tom procesu pružajući joj zaštitu i topli dom, a s druge strane imaju očekivanja od nje. Snjeguljica mora kuhati, prati, čistiti, obavljati poslove koje radi neovisna osoba. Biti dobra domaćica poželjna je slika mlade žene u vrijeme nastanka bajki (isto: 180). Radišni i marljivi patuljci predstavljaju svijet odraslih. Snjeguljici jasno daju do znanja da je rad uvjet ostanka s njima. Sedam patuljaka simbolizira sedam dana u tjednu, dana ispunjenih radom. Snjeguljica s patuljcima živi mirno

predadolescentno razdoblje prije nego što ju kraljica ponovo uznemiri. To se dogodi u trenutku kada je Snjeguljica razvijena adolescentica i želi se odijevati po najnovijoj modi te odabire vrpču. Kraljičini pokušaji ubojstva, tj. sabotaze Snjeguljice ukazuju na to da kraljičina namjera nije bila ubiti Snjeguljicu, nego ju privremeno staviti u mirovanje. Kraljica simbolizira roditelja koji sprječava dijete u razvoju. Iz pozicije Snjeguljice, ova epizoda ukazuje na njezine unutarnje konflikte između komfora djetinjstva i obaveza koje sa sobom nosi odrastanje. Želi biti privlačna muškarcima te zbog toga dopušta da joj kraljica stegne vrpču i uredno ju počešlja, ali u isto vrijeme strepi u vezi s time. Snjeguljica u bajci tri puta pada u nesvijest i time čitatelju prenosi poruku da odrastanje nije moguće bez rješavanja unutarnjih konflikata. Snjeguljica se ne može sjediniti s kraljevićem prije nego što odraste (isto: 180-183)

Jabuka kao simbol ljubavi i spolnosti često se pojavljuje u mnogim pričama i mitovima, povezuje se čak i s biblijskom pričom o Adamu i Evi, iako se u Bibliji ne spominje jabuka, već stablo spoznaje dobra i zla. Adam i Eva kušanjem jabuke odrekli su se iskonske nevinosti da bi stekli znanje i spolnost. Jabuka u religioznoj ikonografiji simbolizira i majčine grudi. To što su Snjeguljica i maćeha podijelile jabuku simbol je zrelosti i ženstvenosti oba lika. Kada je pojela crvenu jabuku simbolično umire dijete u Snjeguljici. Time slika tri kapi krvi s početka bajke dobiva puninu. Snjeguljica neko vrijeme provodi u staklenom lijesu, što objašnjava da se fizičko, intelektualno i emotivno sazrijevanje ne događa paralelno. Iako je Snjeguljica fizički sazrela, nije bila emocionalno spremna za brak. Tek kada ju kraljevi potakne na to da ispljune otrovnu jabuku, tj. da se riješi djetinjastih oralnih fiksacija, postaje spremna za udaju. Odraslost se može postići jedino raščišćavanjem unutarnjih kontradikcija i buđenjem novog, zrelog ega (isto: 184–185).

Trnoružica

Bajka *Trnoružica* obrađuje jednu od kršćanskih stožernih kreposti, nadu. Nada, makar i pasivna, nikad ne prestaje, a pouka priče bi glasila: „Ako budeš dobar, sve će na kraju biti u redu” (Bucay, 2017: 291).

Trnoružičin san i buđenje simboliziraju vrijeme promišljanja i usredotočenosti na sebe. To vrijeme za sebe je potrebno da bi se uspostavio unutarnji mir te prihvatile i ispravile greške. Buđenje se događa točno u trenutku kada je Trnoružica spremna. Slika žene koja spava dok ju junak ne probudi čest je motiv u bajkama (isto: 204).

Gotovo svim junakinjama bajki trebalo je mnogo vremena da nauče cijeniti sebe. Djevojka koja je preblaga, naivna, povučena u sebe ili u ekstremnom slučaju zaključana u kuli

teško može predstavljati tip zrele žene koja bi parirala kraljeviću. Junakinje bajki u ranoj mladosti kreću u neizvjesnu budućnost. Bucay interpretira prepreke koje junakinje doživljavaju na putu do odrastanja. Jedna možda podsvjesno bira otrovanu jabuku, druga izgubi cipelu, treća ode u šumu, itd. Da bi odrasle, moraju istraživati, suočiti se s boli i patnjom, ostaviti djetinjstvo i do sada poznati život iza sebe da bi se otvorile novim iskustvima, promijeniti planove, postati žena, možda i roditelj, te na koncu ostarjeti i umrijeti (isto: 204–205).

Adolescencija je vrijeme naglih i burnih tjelesnih i mentalnih promjena, obilježeno izmjenama aktivnosti i letargije. U bajkama se aktivnost adolescenta prikazuje kao putovanje ili avantura. *Trnoružica* se ističe među mnogim bajkama po tome što je u fokusu mirna usredotočenost na sebe. Tijekom velikih životnih promjena, kao što je adolescencija, potrebna su razdoblja aktivnosti i odmora. Ono što na prvi pogled djeluje kao pasivnost vrijeme je unutarnjih promjena te u tom trenutku nedostaje snage za vanjsko djelovanje. Trnoružičin san predstavlja rad na sebi, omogućavanje nezreloj adolescenciji potpun razvoj u sigurnom okruženju. Sretan kraj poručuje djetetu da neće zauvijek zaglaviti u letargiji makar se činilo da traje sto godina. Trnoružica prikazuje dva načina postizanja samosvijesti: razumijevanje unutarnjeg i vanjskog svijeta i vladanje njima. U tom kontekstu junaci bajke odgovaraju dvama svjetovima, kraljević prolazi avanturu i agresivnije se nosi s vanjskim svijetom. Trnoružica je s druge strane fokusirana na misaone procese. Oba procesa su kompatibilna i odnose se na oba spola (Bettelheim, 2000: 195–196).

Iako se u bajkama djevojke često prikazuju kao one koje treba spasiti iz nevolje ili potlačenog položaja u kućanstvu, postoje i bajke u kojima se princeza uda za seoskog mladića, međutim, i u njima je muškarac taj koji izvršava zadatke da zasluži ruku princeze.

Glavna je poruka *Trnoružice* da će do spolnog sazrijevanja doći koliko god se roditelji trudili da ga spriječe. Stoljetni san simbolizira odgađanje spolne zrelosti, ali i poručuje da ne treba žuriti u spolnost. Poruka *Trnoružice* slična je poruci *Snjeguljice*. San simbolizira smrt djetinjstva, a buđenje novo rađanje i spremnost za novi period života (isto: 199–200). Srdita vila pretkazala je Trnoružičin ulazak u pubertet. Kraljica, koja je i sama žena, ne buni se protiv vilinog proročanstva, jedino ga kralj ne može prihvatiti. Svi njegovi naponi da spriječi „prokletstvo” propadaju. Nazivanje menstruacije prokletstvom nažalost je učestala pojava u razgovornom jeziku, a ima i biblijsko podrijetlo. Prokletstvo ženskog bića, vile, proriče krvarenje, a izaziva ga susret sa staricom, ne s muškarcem, jer, prema Bibliji, žena od žene nasljeđuje prokletstvo. Obuzeta intenzitetom događaja Trnoružica pada u dubok san u kojem je zaštićena od prosaca i braka na koji nije spremna. Samo ime princeze, Trnoružica, njemački

Dornröschen, ukazuje na princezinu nezrelost, koja mora biti zaštićena ogradom od trnja i ruža (isto: 200–201).

Pojava menstruacije može biti šok za mladu djevojku ako nije emocionalno pripremljena, stoga je potreban afirmativan pristup i edukacija o ljudskom tijelu i spolnosti.

Iako mnogi muškarci pokušavaju doprijeti do Trnoružice prije nego što se dovrši proces sazrijevanja, ne mogu se probiti kroz trnje. Ta scena simbolična je opomena roditeljima i djeci da spolno buđenje može biti opasno prije nego što su tijelo i um spremni. Kada Trnoružica konačno dosegne potrebnu zrelost i postane spremna za ljubav i brak, ono što se činilo neprohodnim pretvara se u cvjetnu ogradu koja se izmiče kraljeviću. Poruka sretnog kraja glasi da se ništa ne treba požurivati. Kada dođe pravi trenutak, naizgled nerješiv problem riješit će se sam od sebe (isto: 201).

Drugo značenje princezinog sna adolescentski je san o vječnoj mladosti. Onaj tko se odbija mijenjati i razvijati ostaje u snu sličnom smrti. U zaokupljenosti sobom, koja isključuje druge, nema patnje, ali nema ni stjecanja znanja, a time ni napretka. Svaki prijelaz u novi stupanj razvoja pun je opasnosti, a povlačenje iz života koji zahtjeva odgovornost i sadrži teškoće primamljiva je reakcija, ali vodi postojanju opasnom, sličnom smrti. Tada za tu osobu cijeli svijet postaje mrtav, kao i princezini dvorjani. „Svijet postaje živ jedino za osobu koja se sama probudi u odnosu na nj. Jedino nas pozitivan odnos s drugima 'budi' iz opasnosti da prespavamo život. Kraljevićev poljubac razbija opčinjenost narcizmom i budi do tada nerazvijenu ženstvenost. Život se može nastaviti samo ako djevica preraste u ženu.” (Isto: 202) Skladan susret princa i princeze simbolizira zrelost: sklad s drugima, ne samo u sebi.

Pepeljuga

Pepeljuga izvrsno prikazuje kršćansku etiku jer promiče kreposti vremena u kojemu je nastala, a to su: dobrotu, poniznost, strpljenje, praštanje i vjera. Opisuje pobjedu dobra nad zlim, nagrađuje se prihvaćanje nevolja i strpljivo podnošenje nepravde, a kažnjava se zloća i ogorčenost (Bucay, 2019: 69–70).

Pepeljuga je gotovo sinonim za *happyend* koji sadržava udaju za kraljevića. Pepeljuga za nagradu dobiva bogatog i utjecajnog muškarca za muža. Takav rasplet situacije ostavlja dojam sumnjivog seksualnog morala, a pojavljuje se i u drugim bajkama (isto: 70). Neke bajke, s druge strane, opisuju ženidbu jednostavnih seoskih momaka za kraljevine, kao npr. *Zlatna guska* ili *Dvanaest princeza*.

Zanimljiv detalj u *Pepeljugi* činjenica je da cipele ne podliježu transformaciji nakon isteka djelovanja čarolije. Jedna od interpretacija je promatrati staklenu cipelu kao simbol otkrivanja važnosti i značaja vlastite ženstvenosti. Raskošna odjeća i nakit u tom kontekstu odražavaju Pepeljuginu nutrinu i vrijednost, ne spominju se samo zbog što bolje prezentacije vlastitog izgleda ili prikriivanja nedostataka, već imaju za cilj potaknuti svakog čitatelja da otkrije princezu ili princa u sebi, prepozna svoju istinsku vrijednost. Istinska ljepota svake osobe se ne stvara, već se uvijek iznova razotkriva i dijeli s drugima i samo tako može trajati i nakon što kazaljke na satu otkucaju ponoć. Od *Pepeljuge* možemo naučiti da se prava ljubav hrani samim postojanjem, da je ono što donosimo u vezu dovoljno dobro, te da ne moramo posjedovati posebne vještine i sposobnosti da bismo bili vrijedni ljubavi (isto: 73–79). To se posebno vidi u Grimmovoj verziji *Pepeljuge* gdje se *Pepeljuga* ne srami doći pred kraljevića u dronjcima, već mu pokazuje svoje pravo lice i stavlja naglasak na karakter.

Ime *Pepeljuga* u korijenu ima riječ *pepeo*. Prije nastanka bajke, život u pepelu bio je simbol poniženosti u odnosu na braću. Osnovni sadržaj *Pepeljuge* rivalstvo je među braćom. Da bi bajka bila prihvatljivija djeci, odnos prave braće zamijenjen je odnosom polubraće, tj. polusestara. Iako su sukobi među braćom prirodna pojava, također su izvor pozitivnih osjećaja, što prikazuje bajka *Bratac i sestrica*. Niti jedna druga bajka ne prikazuje muke suparništva među braćom kao *Pepeljuga*. Budući da priča djeci djeluje uvjerljivo i većina djece koji imaju braću se barem ponekad poistovjećuju s *Pepeljugom*, ona za dijete poprima emocionalno svojstvo istine. Čak i jedinci mogu biti ljubomorni na drugu djecu jer misle da su u privilegiranim položaju. Rijetko koja realna priča bi postigla takav učinak jer dijete na svijet gleda samo subjektivno (Bettelheim, 2000: 204–205).

4. KNJIŽEVNOTEORIJSKA INTERPRETACIJA BAJKI: teorijska perspektiva i primjerenost bajki određenoj dobi

4.1. Književna interpretacija

U bajkama se pojavljuje širok spektar stilskih figura. Učenicima nižih razreda osnovne škole bliska je personifikacija i hiperbola. Osim navedenih pjesničkih figura, bajke sadrže karakterističnu socijalnu strukturu likova. Pojavljuju se kraljevi, carevi, pastiri, pučani. Čest motiv u bajkama je preobrazba seoskog mladića u princa i siromašne djevojke u kraljicu. Bajka time nastoji prevladati društvene razlike. Pritom ne nedostaje ironije ni hiperbole. Careve se prikazuje kao neinteligentne, njihove podanike kao zavidne i nesposobne. Seoski junaci često izvode junačke pothvate i savladavaju mnogobrojne zapreke (Rosandić, 2005: 479).

Uvod bajke jasno je određen, počinje stereotipnim sintagmama, poput „Bio jednom jedan kralj...” ili „Negdje daleko u udaljenom kraljevstvu...” Uvod otkriva osnovne informacije o mjestu i vremenu radnje te likovima.

Zaplet radnje donosi sukob, suprotstavljanje ili neočekivani događaj koji stvara napetosti i teži raspletu.

Uspon radnje je niz događaja, koji se uglavnom odvijaju u uzročno-posljedičnom slijedu.

Vrhunac radnje najnapetiji je dio bajke u kojem se odvija konačan obračun dobra i zla, sukobljavaju se dobri i zli likovi. Nakon vrhunca moguća su dva scenarija za rješenje zapleta: pobjeda dobra nad zlom, odnosno nastavak radnje ili izbjavljanje dobrog lika iz nevolje i otvaranje mogućnosti za nagradu.

Obrat je dio radnje u kojem se otkriva kojim putem će se radnja razviti.

Rasplet donosi odgovore na pitanja koja su ostala neodgovorena nakon obrata i često daje informacije o nagradi dobrih i kazni zlih.

Struktura moderne bajke razlikuje se od one klasične. U njoj podsvjesni i asocijativni motivi razbijaju uzročno-posljedičnu vezu (Pintarić, 2008: 17–20).

Vrijeme i prostor

Bajka se odvija u neodređenom vremenu, u kojem je čarobnjaštvo bilo normalna stvar. Mjesto radnje je udaljeno i skriveno kraljevstvo, skriveno carstvo koje se nalazi na kraju svijeta, a radnja se može odvijati i na oblacima, pod zemljom, na dnu mora, u začaranoj šumi, itd. U šumi se odvijaju sljedeće Grimmove bajke: *Snjeguljica*, *Ivica i Marica*, *Zlatna ptica*, *Zlatna guska*, *Gušcarica na studencu*, *Tri šumska patuljka*, *Ukleti kraljević*, *Čelik-Henrik* (isto: 20).

Uvjet i kušnja

Smisao kušnje leži u tome što se nagrada mora zaslužiti. Junaci na kraju uvijek pobjeđuju zlo, međutim na tom putu stoji im kušnja. Nositelji dobra su najslabiji likovi: djeca, najmlađi prinčevi i princeze ili likovi siromašnog podrijetla.

Primjer kušnje u Grimmovim bajkama: u *Pepeljugi* se dobra vila prerušava u staricu koja prosi da ispita Pepeljugino srce; u *Tri šumska patuljka* trojica patuljaka kušaju djevojke, te onu dobru nagrade ljepotom, zlatnicima i udajom za princa, a zlu kazne ružnoćom, žabama koje izlaze iz njezinih usta kada progovori i naposljetku smrću.

Čest motiv u bajkama jest začaranost kao posljedica uroka ili nepromišljene kletve. Začarani lik pretvoren je u neku životinju i podnosi muku dok kletva traje ili dok ne zasluži odrješenje od nje (isto: 20–21).

Likovi

Likovi u bajkama prikazani su crno-bijelo. Likovi su ili dobri ili zli te fizički izgled najčešće odražava karakter lika. Ako je djevojka dobra najčešće je lijepa i obrnuto, međutim, ne mora uvijek biti tako. U *Snjeguljici*, maćeha je, iako lijepa, ohola. Likovi u klasičnim bajkama su stereotipni i rijetko se mijenjaju, npr. zla maćeha, zavidna starija braća, otac udovac podložan volji nove žene.

Najčešći likovi koji posjeduju nadnaravne moći su vile, vilenjaci, vještice, čarobnjaci, patuljci, divovi i zmajevi (isto: 22).

Vile i vilenjaci

Vile posjeduju magiju, smatraju se glasnicama drugog svijeta, najčešće su dobre, međutim, ima i zlih vila koje smišljaju podvale i pakosti. Vile su lijepa bića zlatne kose odjevene u lepršave haljine prepoznatljive po šeširiću, čarobnom štapiću ili prstenu. Vile se pojavljuju kao lik pomagač, a nerijetko i stavljaju na kušnju nečiji karakter. U *Trnoružici* preuzimaju ulogu kume ili proriču budućnost.

Čest motiv u bajkama jest začaranost kao posljedica uroka ili nepromišljene kletve. Začarani lik pretvoren je u neku životinju i podnosi muku dok kletva traje ili dok ne zasluži odrješenje od nje (isto: 23–24).

Vještice

Vještice su prikazane kao bića koja lete na metli. Posjeduju moć pretvaranja i nanošenja zla, bacaju vradžbine na one kojima žele zlo, te su za razliku od vila samo zle (isto: 24).

Patuljci i čovječuljci

Patuljci se, za razliku od vila, nalaze u zemlji, u špiljama i pećinama, u kojima rade kao rudari ili kovači. Njihove fizičke osobine su nizak rast, izražen trbuh, velika glava, izbuljene oči, na glavi nose šiljate kape, a obuveni su u čizme. U rukama drže alat i svjetiljku. Vesela su karaktera i često pjevaju (isto: 25).

Likovi pomagači

Likovi pomagači pojavljuju se u bajci kao *deus ex machina*, u naizgled bezizlaznom trenutku te pomažu dobrim likovima u nevolji. Pojavljuju se u obliku vila, prirodnih pojava, biljaka, životinja, starih kućanskih predmeta, odjeće, obuće i nekih riječi.

U *Pepeljugi* u pomoć priskaću golubovi, u *Ivici i Marici* patka prenosi protagoniste preko vode, u *Palčiću* se javljaju čarobne čizme od sedam milja (isto: 26–27).

Pretvaranje i prerusavanje

Pretvaranje zadire u događaje stvarnog te se podjednako pojavljuje među dobrim i zlim likovima. Sile dobra koriste pretvaranje da bi omogućile boljitak junaku, a sile zla u svrhu kažnjavanja ili osвете. U *Ukletom kraljeviću* i *Čelik-Henriku* glavni je lik kažnjen jer se odbio oženiti maćehom ili vještichjom kćeri. O pretvaranju se u bajci najčešće samo izvještava, jer prethodi radnji ili služi kao uvod u radnju.

Osim pretvaranja, likovi se u bajkama mogu prerusavati da bi se spasili od nevolje, nadmudrili prepredene likove ili pak nanijeli nekome zlo. U *Zlatnoj ptici* najmlađi kraljević dolazi na dvor prurušen u prosjaka da bi nadmudrio zlu braću, dok se u *Princezi guščarici* dvorkinja pruruši u kraljevnu i natjera kraljevnu da se preuzme ulogu dvorkinje (isto: 27–28).

Prerusavanje i kušnja

Kušnja i nagrada su u bajkama tijesno povezane. Dobro se mora zaslužiti dobrim djelima, koja su posljedica kušnji. Dobro se izražava sretnim krajem, primjerice, vjenčanjem ili nasljeđivanjem bogatstva. Bajke uče strpljenju i ustrajnosti. Treba činiti dobra djela poradi dobra samoga i nadati se ostvarenju cilja kojem se teži. U *Palčiću* siromašnim supružnicima, koji su živjeli skromno i kreposno, ostvaruje se najveća želja, da imaju dijete kada su već izgubili nadu. Čak i kralj i kraljica iz *Snjeguljice* moraju zaslužiti dijete.

Dobro se u bajkama nudi i zlima. U *Zlatnoj ptici* lisica nudi starijoj braći mudar savjet ako joj poštede život (isto: 28–29).

Blago

Blago je u bajkama simbol nagrade i težnje, ali i izvor zla i pohlepe te čak može uzrokovati nedaće i smrt. Ono je skriveno u pećini, špilji ili je zakopano u zemlju, jer se mora uložiti trud da se do njega dođe, a ujedno se i pruža mogućnost preispitivanja. Lik ima mogućnost uvidjeti je li blago vrijedno žrtve te se ima pravo predomisliti. Ukoliko ostaje zaslijepljen blagom uglavnom stradava (isto: 29).

Dom, ognjište, obitelj

Smatra se da je prva bajka nastala za vrijeme hladnih zimskih dana kada je obitelj bila okupljena oko peći i slušala bakinu priču o raskošnom životu na dvoru ili uzbudljivim avanturama iz dalekih i egzotičnih krajeva. Tema mnogih bajki je dom i obitelj, bajke često počinju i završavaju u domu. Sukob u domu motiv je bijega u nepoznato. Na tom putu lik nailazi na brojne prepreke, njegov karakter je stavljen na kušnju, čini dobro te se na kraju vraća kući promijenjen. Bettelheim taj put smatra neophodnim putem sazrijevanja i odrastanja (isto: 30).

Nasilje

Neosporna je činjenica da u klasičnim bajkama ima nasilnih scena, dok se takvi prozori izbjegavaju u modernim bajkama i klasičnim pričama. U *Crvenkapici* vuk pojede baku i unuku, maćeha u *Snjeguljici* naredi lovcu da ubije Snjeguljicu i da joj donese njezina pluća i jetru kao dokaz. Milosrdni se lovac sažali nad Snjeguljicom te umjesto nje ubije vepra i kraljici odnese njegove organe. Pitanje je kakav stav prema nasilju treba zauzeti. Jedni autori smatraju da djeci ne treba čitati bajke s nasiljem, dok su drugi mišljenja da nasilne scene treba iskoristiti za odgoj protiv nasilja (isto: 65).

Biblijski motivi

Temeljni motiv klasičnih i modernih bajki jest biblijski nauk o dobru i zlu, odnosno o krepostima i grijesima. Ideja dobrote temelji se na zlatnom pravilu koje nalaže da se drugima ne čini ono što ne želimo da se učini nama, o čemu govore brojne prisposodbe, kao i ona o milosrđu i dobrohotnosti iz Lukinog evanđelja. (Lk 6,38). Prema aristotelovsko-tomističkoj ideji slobode, svaki se čovjek rađa kao slobodno i odgovorno biće koje donosi odluke i osjeća posljedice tih odluka. U klasičnim je bajkama slika čovjeka trivijalizirana. Likovi su stalni i zadani. Dobri likovi čine dobra djela, a zli biraju zlo (isto: 32).

Poučnost

Vrijednosti koje bajke promiču su „ljubav, poštenje, jednostavnost, umjerenost, mudrost, razboritost, poniznost, vjera“, a osuđuju „oholost, mržnju, bijes, pakost, samoljublje“. Izražena je vjera u dobro koje nije servirano na pladnju, već se mora zaslužiti i steći vlastitim zalaganjem. Stoga bajka uči marljivosti. Bajke gotovo tješe uvjeravajući da dobro uvijek pobjeđuje zlo (isto: 21).

Primjer poučnosti u bajkama braće Grimm

Zlatna guska je bajka u kojoj čitatelj staje na stranu junaka i priželjkuje njegovu pobjedu. Glavni junak trpi nepravdu, poniženje i odbacivanje, međutim, unatoč tome iskazuje milosrđe prema starijoj braći te na koncu oženi kraljevnju i nasljeđuje kraljevstvo.

U bajci *Sedam jednim udarcem* ili *Hrabri krojač* čitatelj ne navija za glavnog junaka, jer on dolazi do cilja prevarama i lažima, nije zaslužio nagradu svojim djelima.

Gušćarica na studencu i *Matovilka* uče da se patnja i suze uzrokovane nepravdom isplate jer će se obilato nagraditi. U *Matovilci* kraljevnine suze izliječe oslijepljenog kraljevića, a u *Gušćarici na studencu* kraljevnine su suze „sami biseri, ljepši od onih što se u moru nahode, a vrijede više nego sva vaš kraljevina“ (isto: 55–58).

4.2. Simbolika

J. Ringenwald navodi sedam prasluka sadržanih u svakoj bajci:

- a) kraljevsko podrijetlo,
- b) razdvajanje,
- c) susret s pomagačima,
- d) borba i pobjeda,
- e) povratak ili prognanstvo,
- f) dolazak na cilj ili kriva nevjesta,
- g) vjenčanje i krunidba ili mudrost i ljubav.

Prva slika simbolizira vrijednost svakoga od nas. Druga slika upućuje nas na unutrašnju razdvojenost, ono što nas sputava u razvoju. Razdvajanje je nužno za daljnji razvoj. Treća slika opisuje pristizanje pomoći. Na životnom putu svakoga od nas u pomoć priskaču pomagači i mi sami imamo ulogu pomagača u životima drugih. Lik pomagača simbolizira povezivanje s najdubljim dijelom naše osobnosti. Borba dobra i zla simbolizira snagu preobrazbe. Čovjek je sam odgovoran za svoj život. Mora ga uzeti u svoje ruke i proživjeti ga najbolje što može. U

petoj slici povratak označava prepoznavanje i ostvarivanje vlastitog životnog plana, a proganjanje autodestruktivne i negativne struje koje moramo pobijediti. Dolazak na cilj odnosi se na našu bit, a prepoznavanje krive nevjeste čin je oslobođenja. Posljednja slika omogućava spoznaju cjelovitosti, koja je uvijek bila prisutna. Na kraju svake bajke pobjeđuje ljubav (Velički, 2013: 26–27).

Razlog zbog kojeg djeca jako dobro prihvaćaju bajke djelomično leži u njihovoj polarizaciji. U bajkama se navode sljedeći tipovi ljudi: kraljevi i prosjaci, dobri i loši, plemeniti i zli, lijepi i ružni, stari i mladi, jaki i slabi, pametni i glupi itd. Navedeni polarizirani likovi unose red u kaos svakidašnjeg života. Zbog tog razloga djeca rado slušaju bajke. Bajke im pomažu stvoriti strukturu u složenom svijetu i dati mu smisao. Prikazana polarizacija prisutna je i u odraslom čovjeku. Ono što je odvojeno u slikama, u nama je povezano kao jedno: svjetlost i tama, dobro i zlo, staro i mlado, tj. učvršćeni obrasci i novi impulsi. Tek pomirene, ove krajnosti dovode nas do sretnog završetka (isto: 29).

Put junaka iz bajke put je razvoja osobnosti. Bajke pokazuju i različite načine ponašanja. Teška, tjeskobna, naizgled bezizlazna situacija s početka priče predstavlja jednostran, pasivan život. U daljnjem tijeku radnje pojavljuju se likovi suprotni junaku, s kojima se junak natječe, koje mora pobijediti aktivnim djelovanjem, ne dosadašnjom pasivnošću. Na primjeru ove situacije bajke ukazuju na to da se loša situacija, obilježena negativnim ponašanjem ili pasivnim prihvaćanjem, može promijeniti promjenom ponašanja. Bajke pokazuju da je iscjeljenje i ozdravljenje moguće ako se uputimo na dalek put. Na tom putu nećemo naići na utabane staze, već ćemo se susresti s mračnim šumama i neutvrđenim predjelima. Na tom putu junaku će pomoći bića iz prirode, tj. likovi pomagači. Junaci će na svom putu morati biti strpljivi i čekati pravo vrijeme za ostvarenje svojih potencijala. Svatko od nas ima svoje vrijeme da zablista. Lako se može dogoditi da junak skrene s pravog puta, međutim, greške je moguće ispraviti rješavanjem novog zadatka. Bajka nas tako vodi na put preobrazbe. Čitanje bajke može nam pomoći u spoznavanju vlastitog unutarnjeg puta. Duhovna pozadina bajki očituje se u cjelovitosti junaka. Junak na kraju pobjeđuje sve nedaće i uspješno savladava prepreke (isto: 29–30).

Junaci iz bajki razlikuju se od literarnih junaka. U bajkama se krepost nagrađuje, a porok kažnjava. Ukazuju na to da se isplati biti poslušan, marljiv, vrijedan, razborit i koje su posljedice ako se postupa suprotno. Možda ih upravo zbog njihove jednostavnosti djeca lako upijaju te se žele poistovjetiti s junacima. Postavlja se pitanje kako tako jednostavna priča može odražavati životna pravila (isto: 224).

Navedena teza da se u bajci dobro nagrađuje, a zlo kažnjava nije do kraja točna. Uzmemo li za primjer *Mačka u čizmama*, *Trnoružicu*, *Palčića* i *Crvenkapicu*, ne možemo reći da su navedeni likovi prototipovi junaka. S druge strane ih ne možemo proglasiti nemoralnima. Čini se kao da pripovjedač u bajci želi u čitatelju razviti naklonost prema lukavom mačku i pasivnoj Trnoružici. Bajke neće dati odgovor na naše traganje za istinom, ali će zadovoljiti našu čežnju za čudesnim. U bajci će se stvari odviti onako kako bismo i sami to željeli (Jolles, 2000: 221–222). Moralnost likova nije etička moralnost. Jedno od temeljnih Kantovih pitanja u etici jest „Što trebam činiti?“. Filozofska etika jest etika djelovanja, a u bajci se etički sud ravna prema zbivanju. Etika zbivanja još se naziva *naivna čudorednost*. Riječ je o etičkom sudu koji je temeljen na osjećaju. Prema Jollesu postoji i protuteža naivnom moralu, *tragičnost*. Ona, iako se pojavljuje u bajkama, lako se dokida, što je vidljivo na mnogim primjerima. Iako junaci trpe nepravdu i teškoće, svakoga od njih čeka sretan kraj. Nevolja se dokida pomoću naivne moralnosti. Potlačene djevojke kao nagradu dobivaju princa, momci u nevolji princezu (isto: 224).

Mašta ima značajnu ulogu u bajkama. Ne radi se o pukoj izmišljotini, već o težnji za boljim sutra i vjeri da će se ta težnja jednom ostvariti. U bajkama se stoga prikazuju leteći sag kao preteča aviona, čizma od sedam milja predstavlja moderne automobile i vlakove, čarobni kristal simbolizira televizor, kompjutor i pametne telefone, živa voda simbol je lijeka, zli duhovi slika su bolesti i nemoći s kojima se narod susreće (Crnković, 1984: 23).

D. Rosandić smatra da su prigovori o štetnom utjecaju bajki na odgoj djece, jer im posreduju nestvaran sadržaj, nastali na temelju pogrešnih očekivanja od bajki. Kritičari koji zastupaju navedeno mišljenje smatraju da književno djelo mora prikazivati stvarnost te traže podudarnost između književnog djela i stvarnog života. Iako književnost inspiraciju pronalazi u stvarnom životu, životnu realnost oblikuje na specifičan način stvarajući pritom novu realnost (Rosandić, 2005: 478).

Bajka pripada epskom rodu, stoga se u bajkama pojavljuju događaji, likovi i fabula. U interpretaciji bajki posebnu pažnju zauzima element čudesnog i fantastičnog te miješanje stvarnosti i čarolije. D. Rosandić savjetuje profesorima da ne naglašavaju fantastičnu komponentu bajke, da se *to tako u životu ne događa*, jer time lišavaju bajku njezinog važnog obilježja i pretvaraju je u realističnu pripovijetku. Prilikom interpretacije moraju se poštivati elementi tipični za bajku i potaknuti učenike da prateći razvoj događaja i postupke likova dođu do vlastitog shvaćanja hrabrosti, pravde, mudrosti, dobrote i drugih etičkih vrlina (isto: 478–479).

4.3. Primjerenost bajki određenoj dobi

M. Crnković definira dječju književnost kao „poseban dio književnosti koji obuhvaća djela što po tematici i formi odgovaraju dječjoj dobi”, dobi od treće do četrnaeste godine života. Dječja književnost prikladna je za djecu s obzirom na teme i izražajna sredstva, potrebna je za njihov estetski i društveni razvoj te ju pretežito čitaju djeca. Ne postoji jasna granica između književnosti za djecu i odrasle. Postoje književna djela koja djeca ne mogu s razumijevanjem čitati, kao i djela koja mogu čitati odrasli i djeca, ali više privlače djecu nego odrasle. Postoje starija književna djela, koja autori izvorno nisu namijenjena djeci, ali ih djeca s veseljem čitaju, primjerice bajke braće Grimm. Jedan od kriterija određivanja dječje književnosti su teme. Postoje teme koje djecu zanimaju, kao i one teme za koje još nisu dovoljno zreli (Crnković, 1984: 5–11). Ta se granica iz generacije u generaciju sve više pomiče. Biti dijete u 80-im godinama prošlog stoljeća i danas nije isto. Svako vrijeme nosi svoje osobitosti, otvara nove teme i stvara potrebe, koje prije nisu postojale.

Djeca su odbacila mnoga djela koja su za njih bila namijenjena, a prihvatila određena djela koja se nisu smatrala dječjima (isto: 5–11). V. Velički tvrdi da su bajke potrebne i odraslima, ne samo djeci (Velički, 2013: 11).

V. Velički ističe važnost pričanja bajki i priča za razvoj govora i učenje jezika te razvoj kompletne osobnosti. Pričanje priča, uz razvoj govora, potiče emocionalni, socijalni i etički razvoj. Priče su izvrsno motivacijsko sredstvo za učenje raznih sadržaja, a posebno učenje jezika. Jezik se uči *slušajući, govoreći i promatrajući*. Jedan od važnih ciljeva predškolskog i ranog školskog obrazovanja jest naučiti djecu tečno govoriti materinski jezik, koji služi kao baza za učenje stranih jezika. Djeca posjeduju velik tekstualno-gramatički senzibilitet, što im služi kao temelj za sposobnost prepričavanja i stvaranja teksta, razvijanje usmene komunikacije i razumijevanje svijeta oko sebe. Priče su bitne za razvoj simboličkog govora. Simbolički se govor razvija aktivnim govorenjem, a služi za prenošenje misli i osjećaja. Da bi dijete razgovaralo, mora prvo slušati, stoga su priče dragocjeno sredstvo za razvijanje govora. Važno je izabrati prikladan sadržaj koji se prezentira djeci. Upravo su bajke najprimjerenije za pričanje u ranoj dobi (isto: 14–16).

Umjetnička vrijednost bajki za Velički se sastoji u njihovom skrivenom značenju. Autor smatra da svatko od nas, ovisno o životnoj situaciji u kojoj se nalazi, različito doživljava poruku bajke. Bajka će iz nas izvući emocije i iskustva skrivena u nama, prepoznat ćemo se u njima i podsjetit će nas na situacije nam predstavljaju strah, izazov ili hrabrost. Bajke pri tom ne daju konkretne savjete, već nas „ohrabruju da se usudimo živjeti“. Jedan od temeljnih ciljeva odgoja

jest stvoriti kod djeteta sigurnost da odrasta na lijepom mjestu te da je život smislen i vrijedan življenja. Bajke obogaćuju djetinjstvo i stvaraju lijepe slike, iz kojih će u kasnijoj dobi zračiti životna snaga i smisao. One predstavljaju vremenski stroj kroz koji djeca mogu zaviriti u prošlost, ali još više zrcalo pomoću kojega mogu promatrati sebe (isto: 18–21),

Velički objašnjava djetetovu fasciniranost bajkama time što djeca svijet spoznaju preko simbola, a svoje okruženje, dojmove i iskustva prerađuju pomoću priča. Dok pričamo djeci priču predstavljamo same sebe. Koristimo govor tijela i mijenjamo boju glasa. Takva vrsta interakcije s djetetom stvara bliskost (isto: 38).

Osnovne vrste dječje književnosti su dječja poezija, bajka, basna te pripovijetke i romani za djecu, koji obrađuju dječje pustolovine i životinje. Dječju književnost potrebno je podijeliti u nekoliko kategorija, ovisno o dobi djeteta. U dječjoj dobi razlika od dvije godine veća je od razlike od 10 godina ili više u odrasloj dobi (Crnković, 1984: 5–6).

Prva knjiga s kojom se dijete susreće jest slikovnica. Prve priče s kojima se dijete susreće kratke su i ritmične, fokus im je na razvoju govora. Pričanje u ranom djetinjstvu graniči s tepanjem i pjevušenjem, a najbolji primjer za to su uspavanke, brojalice i kratke priče s rimom (Velički, 2013: 53).

U drugoj i trećoj godini života razvija se djetetov govorni aparat i djeca ponavljaju riječi koje su čuli. Za ovu su dob primjerene igre pokretima i kraće ritmične priče ili pjesmice s rimom (isto: 53).

Od treće do četvrte godine dijete traži slikovnice s kratkim tekstom i jednostavne priče. U ovom periodu djeca jako dobro reagiraju na rimu te se postupno uvode priče s čudesnim elementima. Priče za djecu stariju od četiri godine trebale bi sadržavati sljedeće elemente: podjela radnje u manje epizode, jednostavnost likova te ponavljanje nekih dijelova priče. Prve bajke djeci se čitaju oko četvrte godine. Četverogodišnjaci trebaju ohrabrujuće i poticajne bajke u kojima su djeca prikazana poput junaka. Bajke trebaju biti pregledne i lako razumljive, takve da ih dijete lako može prepričati. Primjeri takvih bajki su *Slatka kaša* (*Der süße Brei*, 1815.) i *Zlatni ključić* (*Der goldene Schlüssel*, 1815.) braće Grimm.

Kada dijete navrší pet godina spremno je za složenije priče. Važno je da priče sadrže zaokruženu radnju i sretan završetak, a mogu uključivati šaljive elemente i neobične obrate (isto: 53–54). U ovoj dobi djeca se užive u bajke kao da vjeruju da je istina ono što u njima piše te ih stalno žele slušati. U kasnijoj fazi ovog perioda djeca počinju mijenjati bajke i dodavati

im nešto svoje, a zavole i dječju poeziju. Budući da se petogodišnjaci bore sa strahom od odvajanja, važno je da bajke progovaraju o toj tematici, stoga su za taj uzrast prikladne bajke u kojima su glavni junaci djeca ili životinje, poput Grimmovih bajki *Crvenkapica* i *Vuk i sedam kozlića* (isto, 2013: 54). Kada nauče čitati, u sedmoj godini, djeca sama čitaju bajke i priče. Mladim školarcima odgovaraju bajke s više osnovnih motiva, a radnje mogu teći usporedno i odvijati se na više lokacija. Primjeri bajki s navedenim karakteristikama su: *Pepeljuga*, *Trnoružica*, *Gospođa Hole*, *Stoliću, prostri se* i mnoge druge bajke braće Grimm (isto: 54–55). Od osme do desete godine javlja se interes za realističke pripovijetke i tema interesa prvi put postaju životinje, a postupno slabi zanimanje za dječju poeziju. U razdoblju prije puberteta, od desete do trinaeste godine, djeca žele čitati o doživljajima i senzacijama, koje pronalaze u avanturističkim romanima i pripovijetkama. Djeca u predpubertetskom razdoblju pokazuju interes za veći broj tema, od znanstvene fantastike do ljubavi, a od realističkih romana traženi su oni s temom hrabrih pothvata. Djeca koja vole poeziju svakako više ne čitaju dječju poeziju. Nakon trinaeste godine djeca zavole čitati putopise, realne opise zbivanja u prirodi, o životima drugih tinejdžera i o drugim kulturama. Svako malo stižu nove knjige. Treba oslušivati kako djeca reagiraju na nove autore i za koju dob su najprimjereniji (Crnković, 1984: 11–12).

V. Velički razlikuje pet tipova priča primjerenih za djecu: priče s rimom, priče o okolini i pojedinim područjima znanja, problemske priče, fantastične priče i bajke. Priče s rimom pobuđuju osjećaje ljubavi i ugone te ohrabruju dijete za stupanje u kontakt s drugim ljudima. Priče o okolini i pojedinim područjima znanja prenose informacije o prirodi i životu ljudi, potiču radoznalost i pomažu u boljem razumijevanju sredine u kojoj se dijete kreće. Problemske priče objašnjavaju modele socijalizacije i ponašanja u društvu i uče dijete kako prepoznati osjećaje i suočiti se sa strahovima i strepnjama. Fantastične priče potiču maštu i kreativnost stvarajući okruženje u kojem je moguće zamisliti nestvarne događaje. Autor smatra da su fantastične priče prikladne za stariju djecu i odrasle ljude. Bajke putem simbola i umjetnosti prenose životno iskustvo i mudrost (Velički, 2013: 55–56).

Velički se zalaže za individualan pristup svakom djetetu prilikom izbora bajke. Smatra da odabir bajke ovisi više o karakteru nego o dobi djeteta. Potrebno je sagledati navike i interese djeteta, mjesto života, doticaj s životinjama, poznavanje kompjutera, televizije i filma, te se zapitati što dijete voli, čemu se veseli, što ga plaši, kakav je u interakciji s drugom djecom. Krajnja odgovornost za odabir adekvatnih priča leži na roditeljima, odgajateljima i učiteljima. Djeca ne poznaju književno-umjetnička djela poput odraslih. Stoga se odrasli trebaju upoznati s djelima i autorima dječje književnosti te predstaviti priču u izvornom obliku. Skraćenice će

zbuniti dijete zbog smanjenog broja simbola. Arhaični jezik nipošto se ne smije izostaviti ili preformulirati, jer, osim što obogaćuje djetetov rječnik, pridonosi stvaranju čarobne atmosfere (isto: 50–51).

5. ETIČKI ASPEKT BAJKI

Svaki dan svatko od nas je suočen s nizom odluka. Hoćemo li popiti kavu ili čaj, pojesti tjesteninu ili rižu, otići na posao biciklom ili autom, odjenuti odijelo ili traperice, dati sitniš siromahu na ulici ili ga ignorirati, dopustiti prijatelju da prepíše zadaću, prijaviti porez ili ga utajiti. Svi ovi primjeri zahtijevaju odluku, međutim, ne podliježu sve odluke moralnoj prosudbi. Odluka što ćemo pojesti, popiti, kojim prijevoznim sredstvom doći od točke A do točke B ne podliježe moralnoj prosudbi, dakle, ti čini su amoralni, tj. izvan su morala. Moralnoj prosudbi podliježu, jednostavno rečeno, ona djela koja se mogu promatrati iz ugla dobra i zla. Kolokvijalno rečeno, *moralno* se poistovjećuje s dobrim i ispravnim, a *nemoralnim* se smatra nešto loše i neispravno. Da stvari nisu crno-bijele vidi se ako se zapitamo što ako je namjera dobra, a sam čin ispadne loš? Činimo li u tom slučaju dobro ili zlo? Narodna izreka kaže da je put do pakla popločen dobrim namjerama. Odgovor na to i mnoga druga pitanja nude različite etičke teorije. Iako su neke međusobno kontradiktorne, sve su legitimne.

Etika se, kao grana filozofije, bavi moralom. Može se definirati kao filozofija morala ili filozofsko razmišljanje o moralu, moralnim problemima i moralnim sudovima (Frankena, 1998: 3). Ova definicija ne daje jasan odgovor na pitanje o kojoj se točno vrsti morala radi, je li moral podložan religijskim dogmama, državi ili čovjek u svojoj nutrini pomnim promišljanjem dolazi do odgovora na etička pitanja. Kroz povijest smo bili svjedoci toga da su državni zakoni bili u suprotnosti s naravnim zakonima te su ljudi koji su postupali po naravnim zakonima bili osuđeni. Suvremeni čovjek također otvara mnoge teme o kojima se prije nije promišljalo ili barem nisu bile aktualne u javnom diskursu, primjerice, pitanja rodnog identiteta, pobačaja, eutanazije. Iako je navedeno zakonski dopušteno u nekim državama, postoje pojedinci koji izražavaju neslaganje sa zakonima države u kojoj žive ili čija su vjerska uvjerenja u neskladu sa zakonima. Kako se čovjek treba postaviti u toj situaciji, u kojoj je mjeri autonoman te je li podložan emocijama, tradiciji, religijskoj dogmi ili drugim autoritetima u etičkom djelovanju?

Etika promišlja o svim navedenim pitanjima. Postoji deskriptivno, preskriptivno i analitičko promišljanje o moralu (Frankena, 1998: 3–4). Deskriptivna teorija morala opisuje različite moralne prakse u društvu. Preskriptivna ili normativna teorija morala, kao što joj ime kaže, postavlja norme ispravnog, dobrog ili obaveznog djelovanja te često poprima oblik normativnog suda, poput *Znanje je dobro; Uvijek je pogrešno nanijeti štetu drugome*. Analitičko ili kritičko razmišljanje odbacuje tradiciju, dogme i autoritete te nalazi opravdanje za etičko djelovanje u samom čovjeku, njegovu razumu i, kantovski rečeno, maksimama.

5.1. Temeljne etičke teorije

5.1.1. Deontologija

Vjerujem da je svaka osoba kroz život dobila mnogo savjeta o tome kako postupiti u određenoj situaciji ili općenito kako voditi svoj život. Temeljno pitanje deontologije ili etike dužnosti jest smije li se odrediti što je moralno ispravno za nas same, nekog drugog, grupu ljudi ili čitavo društvo?

Jedan od najznačajnijih predstavnika deontologije jest Immanuel Kant. Najviše moralne principe Kant je formulirao u formi imperativa. Njegov najpoznatiji kategorički imperativ glasi: „Djeluj tako da maksima tvoje volje u svako doba ujedno može da važi kao princip općega zakonodavstva“ (Kant, 1990: 64). To nikako ne implicira proizvoljnost i neodređenost djelovanja. Za ljudsku slobodu i neslobodu presudno je čime je djelovanje određeno. Čovjek je biće koje se umom razlikuje od drugih živih bića. Životinje su određene nagonima i nužno djeluju određenjem svoje vrste. Čovjek je biće obdareno umom i voljom, stoga njegovo djelovanje nadilazi prirodne karakteristike te je određeno slobodom, koja uz sebe veže odgovornost. Čovjek je, dakle, jedino biće koje može usmjeravati svoje djelovanje vlastitim unutarnjim principima. Sloboda čovjeka očituje se u njegovoj autonomiji, tj. samozakonitosti, podređivanju svojih nagona zakonima koje smo si sami propisali. To ipak ne znači da je čovjek uspio eliminirati nagone i osjećaje, međutim u slobodi i iz poštovanja prema moralnom zakonu se odlučuje na djelovanje u skladu s moralnim principima. Kant kaže da nema čovjeka, makar bio zločinac, koji, kada mu se iznesu primjeri čestitosti i pravednosti te ga se upozna s etičkim maksimama, ne bih poželio da i sam tako postupa (Kant, 1953: 217).

Kategorički je imperativ univerzalno pravilo, međutim, nedostaje mu sadržaja, ne propisuje konkretno djelovanje, a obavezuje na moralno djelovanje. „*O dužnosti!* ti uzvišeno veliko ime...“, kaže Kant u *Kritici praktičkog uma* (Kant, 1990: 128). Kant u svojoj filozofiji stavlja veliki naglasak na dužnost, a zanemaruje osjećaje i afinitete, što se vidi iz poznatog primjera djeteta koje se utapa u vodi. Većina ljudi će intuitivno priskočiti djetetu u pomoć pod uvjetom da su plivači i Kant njihov čin smatra moralnim. Međutim, ako majka skoči u vodu da bi spasila vlastito dijete, Kant njezin čin smatra amoralnim jer je postupila iz ljubavi prema djetetu, a ne iz poštovanja prema moralnom zakonu. Sličan prigovor na tom tragu jest da neki ljudi čine dobro iz sebičnih razloga, jer im plemenita djela pričinjavaju dobar osjećaj, međutim, dobar

osjećaj dolazi kao posljedica dobrog djela. Smatram da je Kant u svojoj filozofiji zidom odvojio razum od emocija, a čovjeku je svojstvena emotivnost, tjelesnost i intelekt. Poziva li nas Kant na pretešku i prezahtjevnu etiku?

Druga formulacija kategoričkog imperativa glasi: *Djeluj tako da čovječnost, kako u tvojoj osobi tako i u osobi svakoga drugoga, uvijek istodobno koristiš kao svrhu, nikada samo kao sredstvo*, jer „sve što čovjek hoće i nad čime ima vlast može upotrijebiti također naprosto kao sredstvo; samo je čovjek, a s njime i svako umno biće, svrha sama po sebi“ (Kant, 1990: 129–130). Kant time razlikuje materijalnu vrijednost izraženu u cijeni i nematerijalnu vrijednost, koja je vrijednost sama po sebi, te iz tog razloga zahtijeva poštovanje. Takva je vrijednost čovjek kao nositelj moralnog zakona. Sve drugo može se upotrijebiti kao sredstvo, a čovjek se mora tretirati kao svrha po sebi, nikada kao sredstvo. Primjerice, ako se želim ošišati, frizer je sredstvo utoliko što mi radi frizuru, ali je kao osoba uvijek svrha po sebi.

5.1.2. Utilitarizam

Treba se izgraditi nova cesta za dva sela. Jedno povezuje s gradom 500 ljudi, drugo 3000 ljudi, a raspolaže se s dovoljno sredstava za izgradnju samo jedne ceste. Većina ljudi će, kada ih se upita za koje selo se treba izgraditi cesta, odgovoriti da je logično da se cesta izgradi za veće selo. Ovo je primjer utilitarističkog moralnog suda, suda koji se vodi načelom najveće koristi najvećeg broja ljudi. Moralni cilj mjeri se što većom prevagom dobra nad zlim. Najznačajniji predstavnici utilitarizma su Jeremy Bentham i John Stuart Mill.

Spomenuta prevaga dobra nad zlim najbolje se izražava matematički, a takvu računicu je najzornije prikazao J. Bentham. Osmislio je hedonistički aritmetički račun koji mjeri odnos užitka i boli, tj. izgled da se ostvari što veći užitak i što manja bol. U svoj račun uvrstio je sedam parametara: intenzitet, trajanje, sigurnost, bliskost, plodnost i čistoća, tj. šansa da zadovoljstvo ne postane izvor novih zadovoljstava (Pavićević, 1967: 278–279).

Mill je, nasuprot Benthamu, pokušao osloboditi utilitarizam jednoličnog kvantitativnog određenja te ga je promatrao iz duhovnog ugla svojstvenog ljudima. Smatra da je iluzorno očekivati da će ljudi biti lišeni bilo kakve patnje te da niti jedan čovjek ne bi pristao živjeti životom *nižeg bića*, tj. životinje, uz sva zadovoljstva životinjskog života. Mill tvrdi da je bolje biti „nezadovoljno ljudsko biće nego zadovoljna budala“. Uzrok čovjekovog neprihvatanja *nižeg načina postojanja* leži u njegovom dostojanstvu i ljubavi prema slobodi, neovisnosti i težnji za razvojem potencijala (isto: 280–283). Mill je kao liberal doprinio razvoju ženskih

prava. Smatrao je da se društvo odriče polovine svog potencijala ako brani obrazovanje djevojčicama.

Kriterij moralnosti kod Milla je dostojanstvo, odnosno postupanje u skladu s ljudskim dostojanstvom, jer samo čovjek može osjećati dostojanstvo i težiti slobodi (isto: 283).

Dva temeljna načela utilitarizma jesu – dobrotvornost i pravednost. Utilitaristička pozicija smatra da je moral *stvoren* radi čovjeka, dakle, čovjek nije sam došao do univerzalnih principa, već je skrojio moral na temelju ljudskih osobina, što znači da sve dužnosti predstavljaju načelo dobrotvornosti, ali ne proizlaze iz njega. Prilikom određivanja dužnosti postoje mnoga pravila koja na prvi pogled djeluju ispravno, a mogu biti izvedena iz načela dobrotvornosti, npr. održati obećanje, govoriti istinu, pokazati zahvalnost (Frankena, 1998: 37).

Kada se u sklopu utilitarističke teorije govori o pravednosti, riječ je o distributivnoj pravednosti, tj. pravednosti u raspoređivanju dobra i zla. Primjer nepravde bio bi slučaj u kojem u sličnim okolnostima postoje dva slična pojedinca, a prema jednom se postupa bolje nego prema drugom. Primjer iz prakse bi bio da dvije osobe za isti posao ne primaju istu plaću zbog njihova spola, rase ili političke podobnosti (isto: 38).

5.1.3. Hedonizam

Suvremeni čovjek pod pojmom *hedonizam* podrazumijeva prekomjerno uživanje u osjetilnim dobrima i davanje prioriteta osjećaju ugone. Epikurov je hedonizam za cilj imao osloboditi čovjeka od straha od smrti. Epikur nije vjerovao u život nakon smrti, međutim, smatrao je da se smrti ne treba plašiti, jer nas se ne tiče dok smo živi. „Najstrašnije zlo, smrt, ništa nas se ne tiče, jer dokle mi postojimo nema smrti, a kad smrt dođe nas neće više biti.” (Epikur, 1959: 26). Suvremenom čovjeku Epikurova utjeha neće najbolje odgovarati jer se danas većina ljudi boji smrti zbog prestanka egzistencije, a ne zbog prijelaza u neki drugi oblik ili zbog straha od kazne. Epikur je kao filozof nastojao ostvariti takvu duhovnu snagu da postane indiferentan prema vlastitom postojanju. Ljudi Epikurova vremena bojali su se smrti kao potencijalnog nastavka patnje, zamišljali su podzemni svijet u kojem bi bili izloženi mučenju od strane zmajeva ili sličnih čudovišta. U tom kontekstu je prestanak egzistencije puno bolji od nastavka patnje. Epikur zauzima iako indiferentan, poprilično odvažan stav naspram smrti jer cijeni život, a nepostojanje ne smatra velikim zlom (Pavićević, 1967: 257).

Najveća vrijednost za Epikura može se iščitati iz njegovog stava prema smrti, a to je dobar i vrijedan život. Zbog tog motiva sve činimo da „*ne osjećamo ni bol ni strah.*” Kada je čovjek u takvom stanju postigao je duševni mir i neće težiti višim zadovoljstvima. Najveće dobro je blaženstvo. Pod pojmom *blaženstvo* Epikur podrazumijeva duševni mir i zdravlje duše. Epikur, za razliku od stoika, ne teži askezi i zatomljavanju prirodnih nagona, već prihvaća čovjekove emocionalne i tjelesne potrebe, nadovezuje se na njih, te nadograđuje svoju filozofiju na prirodnu bazu, a čovjeku je prirodno da želi izbjeći bol i patnju. Prema tome doživljavanje zadovoljstava nije bezvrijedno, nego urođeno (isto: 258)

Epikurova filozofija se jasno razlikuje od već spomenutog kolokvijalnog poimanja hedonizma kao prekomjernog osjetilnog uživanja. „Kada kažemo da je zadovoljstvo svrha života ne mislimo time na uživanja oblapornika i na ona koja se sastoje u samom uživanju..., nego mislimo na stanje u kojem je tijelo bez bolova, a duša bez uznemirenja.” (isto: 260)

5.1.4. Stoicizam

Postoji izreka koja kaže „Stoički si to podnio“, a znači da je neka osoba jako dobro, hrabro podnijela nevolju ili bol. Na tom tragu je filozofija Epikteta, Seneke i Marka Aurelija. Epiktet smatra da čovjek treba pronaći slobodu unutar sebe, a ne u izvanjskim stvarima poput uspjeha, slave, ugleda, imanja, jer izvanjske stvari ne ovise u potpunosti o pojedincu. (Pavićević, 1967: 246). Ovakav stav ima smisla za vrijeme u kojem je stoička filozofija pisana, kada pojedinci nisu mogli birati pripadnost staležu. Stoička filozofija je, po mom mišljenju, vrijedna pažnje i za današnje doba jer potiče unutarnju snagu i preuzimanje odgovornosti. Neki ljudi govore: *Nije sretan onaj koji puno ima, nego onaj koji malo treba.* Iako mi na prvi pogled izreka djeluje kao utjeha, kada malo bolje razmislim, smatram da u njoj ima mnogo istine. Ako čovjek ne pronalazi sreću u malim stvarima i ako nije zadovoljan sam sa sobom nikad neće biti sretan. Stoicizam Senekina tipa podiže ljestvicu još više i potiče nas na unutarnju snagu i kontrolu i u najgorim trenucima, kada se sve oko nas raspada. Čak i kad nemamo kontrolu nad izvanjskim događajima imamo kontrolu nad samim sobom, svojim mislima i možemo svladati svoje osjećaje i nagone. Stoička je etika jako zahtjevana, ali vrijedna truda.

U bajkama se mogu pronaći mnoge poruke inspirirane stoicizmom.

5.1.5. Kršćanska etika

Iako se ideja kršćanstva u svojoj biti zalaže za univerzalne vrijednosti, najveći problem kršćanske etike po mom je mišljenju to što je kao kriterij uzeta Biblija, tj. dogma, te ne postoji etika koja bi bila iznad kršćanske etike, odnosno etika prema kojoj bi se kršćanska etika vrednovala. U Bibliji, osim prisposoba, parabola i poruka ljubavi, postoje eksplicitne slike nasilja, od kojih se teoretičari kršćanske etike ne ograđuju. Kada se kao kriterij moralnosti uzme knjiga za koju se vjeruje da ima božansko podrijetlo, ima li mjesta za kritičko mišljenje, razlučivanje žita od kukolja?

Je li kršćanska etika moguća i u kojem obliku? U kojem smislu kršćanska etika odgovara filozofskom poimanju etike ako se kao kriterij određenja pojma uzme Kantovo određenje etike kao autonomne discipline te kao takva može pretendirati na univerzalnost. Kant sa kritičke pozicije želi utemeljiti autonomnu etiku kojoj je ishodište i cilj čovjek kao takav.

Vidljiva je razlika između kantovske i kršćanske etike je u tome što kršćanska etika polazi od pojmova dobra i zla, a Kant smatra da moralni zakon može određivati što je dobro i zlo, a ne predmet koji se unaprijed naziva tim imenom. Kant smatra da su filozofi prije njega napravili grešku time što su na mjesto univerzalnog zakona stavili određen pojam, primjerice hedonizam, blaženstvo, božju volju. Kant navedene moralne principe naziva heteronomnim, odnosno „nepravim” (Kangrga, 2004: 456–458).

„Oni su naime tragali za nekim predmetom volje da bi ga napravili materijom i temeljem nekog zakona... umjesto da su najprije tragali za nekim zakonom, koji bi a priori i neposredno određivao volju, a prema njoj tek predmet. Mnogi su taj predmet ugone koji je trebao sačinjavati najviši pojam dobra stavili u blaženstvo, u savršenost, u moralni osjećaj ili u volju božju, a načelo im je svega bilo heteronomija.” (Kant, 1990: 102–103).

Naglašavanje univerzalnosti kršćanske etike često je u kršćanskim krugovima, međutim, nedostaje kontekst i argumentacija. Svi će se složiti da zapovijedi poput „Ne ubij“, „Ne ukradi“, „Ne laži” imaju univerzalan karakter. Sam Isusov nauk odnosi se na sve ljude, nije namijenjen samo Židovima. Isus govori svojim učenicima: „Pođite dakle i učinite mojim učenicima sve narode.” Isus mijenja starozavjetni princip „Oko za oko, zub za zub” u „Ljubi bližnjega svoga kao sebe samoga” te ide korak dalje kada kaže: „Ljubite svoje neprijatelje”. U Isusovu nauku mnogo je govora o ljubavi. Ipak ostaje nejasno može li se etika zasnovati na ljubavi i ljubav uzdići na moralni princip? Ljubav je kao subjektivna i apstraktna kategorija nedovoljna za uspostavu zakona i društvenog morala. M. Kangrga kršćansku etiku promatra kao etiku vrline

ili kreposti, te se kao temelj nauka ističu tri glavne kreposti: vjera, nada i ljubav (Kangrga, 2004: 456–457).

Pepeljuga izvrsno prikazuje kršćansku etiku jer promiče kreposti vremena u kojemu je nastala, a to su: dobrota, poniznost, strpljenje, praštanje i vjera. Opisuje pobjedu dobra nad zlim, nagrađuje se prihvaćanje nevolja i strpljivo podnošenje nepravde, a kažnjava se zloća i ogorčenost (Bucay, 2019: 69–70).

Riječi upućene Pepeljugi netom prije majčine smrti glase: „Dijete, budi pobožna i dobra, pa će ti uvijek dobro biti; ja ću s neba gledati na tebe i bit ću uz tebe.” Majčin savjet otkriva njeno povjerenje u vječni život i želju da njena kćer odrasta u kršćanskom duhu. Djevojka i jest oličenje kreposti: vrijedna je, marljiva, poslušna, strpljiva, a njen trud biva nagrađen udajom za princa.

U bajci *Ribar i njegova žena* također se spominju kršćanski motivi, ali u drugom kontekstu. Iako bajka dopušta nedopustivo u kršćanskoj tradiciji, da žena bude papa, ribarova žena gubi sve tek u trenutku kada je poželjela biti *dragi Bog*. Bajka poučava čitatelja o negativnim posljedicama sebičnosti, manjka empatije, ponajviše pohlepe i ukazuje na važnu stvar o naravi sreće: unutarnje zadovoljstvo stvar je karaktera, a ne posjedovanja materijalnih stvari. Ribar je bio zadovoljan i sa skromnim životom, dok njegova žena nije bila zadovoljna niti u palači sa slugama. Bajka završava kako je i počela: „Ona je naravno opet bila nezadovoljna, tko joj je kriv” (Grimm, 1997: 126).

5.1.6. Etika kreposti

U bajkama, najviše od svih etičkih teorija, nalazimo promicanje vrijednosti i pokudu mana. U razgovornom jeziku pojmovi „moral” i „vrijednosti” često se koriste nejasno i dvosmisleno. Frankena predlaže razliku između načela, moralnih vrijednosti i vrijednosti općenito. Načela su ispravne radnje ili obaveze, npr. načelo pravednosti. Moralne vrijednosti su, najjednostavnije rečeno, moralno dobre stvari, tj. vrline, a vrijednosti su izvanmoralno dobre stvari, bilo da se radi o duhovnim kategorijama kao što je znanje ili materijalnim stvarima poput zlata (Frankena, 1998: 48).

Vrijednosti koje bajke ističu su: hrabrost, pravednost, poštenje, dobrota, skromnost, itd. U sadržaju mnogih bajki radi se o princu ili mladom momku koji odlazi u svijet, prolazi brojna iskušenja, bori se protiv neprijatelja. Na svom putu moraju pokazati hrabrost i odvažnost, čime

se djeci poručuje da je odrastanje avantura puna neizvjesnosti, ali je vrijedna truda, jer hrabre na kraju čeka nagrada.

Čežnja za avanturom najbolje je ilustrirana u bajci *Bratac i sestrice* (*Brüderchen und Schwesterchen*, 1812.). Bratac, pretvoren u jelena, iako je svjestan opasnosti od lovaca, svaki dan odlazi u šumu. Unatoč sestrijoj zabrinutosti bratac/jelen inzistira da izađe: „Oh, moram vidjeti lov! Pusti me da izađem!” (Grimm, 1997: 181).

U *Trnoružici* mnogi kraljevići nisu uspjeli preći prepreku od trnja. Kraljeviću koji u tome uspijeva put se raščičava sam od sebe. Iako se nije morao boriti za princezu, nagrađen je zbog svoje ustrajnosti i hrabrosti da krene na put. Nije odustao unatoč tome što su mnogi prije njega stradali. „... doznao je kraljević i kako su mnogi drugi kraljevići pokušali proći kroz trnovu žicu, ali su za nju zapeli i poginuli. 'Ne bojim se', odlučno će mladić... 'Idem tamo da vidim lijepu Ružicu'.”

U bajci *Dvanaest princeza* princ se, slično kao u *Trnoružici*, odlučuje pokušati zaslužiti ruku princeze unatoč neuspjehu i pogibiji mnogih prije njega. Princ uspijeva uspješno izvršiti zadatak, međutim, ne sam, već uz pomoć pomoćnika. Od mudre starice dobiva savjet i plašt. „Samo nemoj uvečer popiti vino koje ti donesu princeze i pravi se da čvrsto spavaš.' Rekavši to, dade mu čarobni plašt. 'Ogrneš li ga, postat ćeš nevidljiv pa ćeš moći slijediti princeze i otkriti kamo odlaze noću.' Vojnik zahvali starici i pomisli: 'Pa možda bih doista mogao pokušati. Ne uspijem li otkriti tajnu kraljevih kćeri, ogrnut ću čarobni plašt, postati nevidljiv i pobjeći.’“ (isto: 138). Princ, osim samopouzdanja, ima i rezervni plan.

Likovi pomagači česti su u bajkama, međutim ima bajki u kojima junak dolazi do cilja smicalicama i prevarama, a ipak iz pripovjedačeve perspektive djeluju simpatično, te se u čitatelju stvara subjektivan osjećaj simpatije prema njima. U bajci *Hrabri krojačić* krojač je postao kraljem prevarama i lažima. „Ubio sam sedmoricu jednim udarcem, pogubio sam dva diva i zarobio jednoroga i divlju svinju. Misliš li da se takva junačina kao što sam ja boji onih koji stoje pred vratima?”

U bajkama ženski likovi ne moraju prolaziti avanture i opasne situacije, njihovo sazrijevanje više je fokusirano na nutrinu nego na vanjski svijet. Ipak i ženski likovi dobivaju zadatke. Pepeljuga mora čistiti leću, mlinareva kćer pretvoriti sijeno u zlato, Snjeguljica raditi kućanske poslove za patuljke. Iako se u bajci *Cvildreta* kralj vodi interesom koji može dobiti od djevojke koja pretvara sijeno u zlato, fokus kod mnogih drugih ženskih likova je na ljepoti. Princ primijeti Pepeljugu zbog njezine ljepote, Dvoookina ljepota izaziva ljubomoru sestara, ali

i naklonost princa. Snjeguljičina ljepota izvor je čežnje njezine majke: „Kad bih mogla imati dijete bijelo kao snijeg, rumeno kao krv, kose crne poput ebanovine“ (isto: 82). Maćeha je ljubomorna na Snjeguljicu jer je ljepša od nje: „Premda i Vaša ljepota je sjajna, najljepša ipak Snjeguljica je bajna“ (isto: 83). Lovac se smiluje Snjeguljici zbog ljepote: „Bila je tako lijepa i tako nježna da se smilila lovcu“ (isto: 84). Patuljci ju primaju u kuću jer je lijepa te ju nakon što su mislili da je umrla odbiju pokopati: „Kako li je to krasna djevojčica“ (isto: 88); „Ne možemo ju zakopati u zemlju! Napraviti ćemo stakleni lijes da se svi mogu diviti njezinoj ljepoti“ (isto: 95). Princ se zaljubljuje u nju zbog njezine ljepote iako je mrtva: „Molim Vas, dopustite mi da je odnesem sa sobom! Ne bih mogao živjeti, a da ne gledam njezino nježno i ljupko lice“ (isto: 96).

Bajke uče dosljednosti i važnosti održanja obećanja. U bajci *Začarani princ* kralj opominje kćer da mora održati obećanje prema žapcu. „Draga kćeri, obećanje se mora održati, pa bilo to i čudnom žapcu koji govori“ (isto: 206).

6. PRIMJENJIVOST BAJKI U NASTAVI

6.1. Njemački jezik

Naziv teme: *Pepeljuga*, braća Grimm

Naziv nastavne jedinice / nastavnog sata: *Pepeljuga*, braća Grimm

1. Opći podaci

Nastavna jedinica: *Pepeljuga*, braća Grimm

Tip sata: obrada teksta, razgovor o tekstu, rješavanje zadataka vezanih za tekst

Nastavna tema: *Pepeljuga*, braća Grimm

Razred: osmi razred osnovne škole, osma godina učenja

2. Ishodi

Odgojno-obrazovni ishodi iz predmetnog kurikulumuma koje će učenici realizirati na satu:

a) Komunikacijska jezična kompetencija

OŠ (1) NJ A.8.1.

Učenik razumije srednje duge i jednostavne tekstove pri slušanju i čitanju globalno, selektivno i detaljno razumije srednje duge i jednostavne autentične i prilagođene tekstove srednje dužine povezane s poznatim temama; izvodi zaključke na temelju slušanoga, pročitanaoga i vizualnoga sadržaja.

OŠ (1) NJ A.8.3.

Učenik sudjeluje u kratkoj i jednostavnoj govornoj interakciji; razmjenjuje informacije i sudjeluje u kratkim i jednostavnim razgovorima i raspravama o poznatim temama.

c) Samostalnost u ovladavanju jezikom

OŠ (1) NJ C.8.1.

Učenik kombinira i primjenjuje veći broj strategija učenja i uporabe jezika koje odgovaraju njegovu stilu učenja te primjenjuje oblike samoprocjene i međusobne procjene; pokreće interakciju s drugim učenicima; spreman je preuzeti rizik i iskušati nove pristupe rješavanju zadataka.

OŠ (1) NJ C. 8.2.

Učenik uspoređuje i vrednuje informacije iz različitih izvora na stranome jeziku i pritom se služi osnovnim vještinama kritičkoga mišljenja; priprema referate i prezentacije služeći se zadanim predlošcima i uvažavajući pritom pravila za izradu prezentacija i referata.

Odgojno-obrazovni ishodi na kraju nastavne jedinice:

OŠ (1) NJ A.8.1.

Učenici će razumjeti obrađeni tekst.

OŠ (1) NJ A.8.3.

Učenici će uz pomoć nastavnika često ili povremeno sudjelovati u govornoj interakciji.

OŠ (1) NJ C. 8.2.

Na kraju nastavne jedinice učenici će moći prepoznati strategije kojima postižu najbolje rezultate u učenju.

3. Materijali za sat

- animirani film
- PowerPoint-prezentacija
- radni list

Nastavna pomagala: računalo, projektor, internet, ploča, flomaster.

4. Vrednovanje

Vrednovanje za učenje: odgovori na pitanja, razgovor o temi

5. Razrada nastavnog sata

Za bajku *Pepeljuga* sam se odlučila jer je zbog svoje popularnosti poznata učenicima otprije te se nalazi u Kurikulumu za četvrti razred osnovne škole. Bajka je preporučena književna vrsta za ostvarivanje odgojno-obrazovnih ishoda u Kurikulumu.

5.1. Uvod (5 min.)

Učenicima je otprije poznata bajka. Učenici su na prethodnom satu pogledali kraći crtani film dostupan na Youtubeu. Učenici gledajući crtani film s titlovima mogu pratiti radnju i zaključiti nepoznate riječi iz konteksta. Učenici su s nastavnikom prokomentirali nepoznate riječi i objašnjeni su im arhaizmi.

Na početku sata nastavnik pozdravlja učenike, najavljuje temu i podijeli radni listić. Učenici rješavaju zadatak 1, a nastavnik provjerava točnost. V. dodatak 4.

5.2. Glavni dio (30 min.)

Učenici rješavaju drugi zadatak, u kojem odgovaraju na pitanja iz teksta (v. dodatak 5) i treći zadatak, kojim se vježba novi vokabular iz teksta. V. dodatak 6.

Učenici raspravljaju o pojmu *utjeha* uz pomoć nastavnika. Učenici znaju razmjenjivati informacije na njemačkom jeziku i sudjelovati u kratkim i jednostavnim razgovorima i raspravama o poznatim temama. Usvojili su zavisno složene rečenice s *weil*, te mogu argumentirati pomoću te konstrukcije. Nastavnik potiče raspravu pitanjima poput: Kome treba utjeha i u kojim trenucima? Koje su riječi utjehe? Može li se čovjek utješiti cipelama?

Učenici nastavljaju razgovor o cipelama. Jedan učenik ili više njih, individualno ili u paru, naprave PowerPoint-prezentaciju te prezentiraju različite vrste cipela. Učenici mogu praviti kratke prezentacije o poznatim temama. Svrha ove aktivnosti jest uspoređivanje i vrednovanje informacija na stranom jeziku. Učenici opisuju svoje najdraže cipele koje trenutno nose. Učenicima su već usvojili odjevne predmete, boje, glagole s odvojjivim prefiksima. Od učenika se očekuje da opišu svoje cipele koristeći frazu *Ich habe... an*. Trebaju opisati vrstu cipele uz pomoć vokabulara iz PowerPoint-prezentacije. V. dodatak 7.

Svrha ove aktivnosti jest povezivanje već stečenog znanja s konkretnim situacijama.

5.3. Zaključak (10 min)

Na kraju sata učenici igraju pantomimu. (V. dodatak 8.) Jedan učenik objasni jednu riječ pantomimom, drugi učenici pogađaju o kojoj riječi se radi. Svrha je ove aktivnosti ponavljanje riječi iz teksta i provjera razumijevanja pojmova. Nastavnik daje učenicima primjere riječi koje mogu objasniti, a mogu i sami odabrati riječ.

Materijali za nastavu

Dodatak 1: Video-zapis bajke: <https://www.youtube.com/watch?v=ZO9ECjW8Y78>

Dodatak 2: <https://www.goethe.de/resources/files/pdf26/8417042-STANDARD.pdf>

Dodatak 3: <https://germanstories.vcu.edu/grimm/aschenputtel/aschenputtel11.html>

Dodatak 4: Učenici spajaju citate s pripadajućim bajkama. (V. dodatak 2.)

Aufgabe 1: Verbinde die Märchen mit dem passenden Zitat:

Märchen:

- a) Die zwölf Jäger
- b) Aschenputtel
- c) Die drei kleinen Schweinchen
- d) Rotkäppchen
- e) Der Wolf und sieben Geißlein

Zitate:

- a) „Rucke di guh, rucke di guh, kein Blut ist im Schuh: der Schuh ist nicht zu klein, die richtige Braut, die führt er heim.”
- b) „Großmutter, was hast du für große Ohren?” – „Damit ich dich besser hören kann.”
- c) „Ich hab' ein schönes Haus von Stein, ich bin so sicher und so froh. Und kommt der böse Wolf vorbei, dann lache ich, hihi, heihei.”
- d) “Macht auf, ihr lieben Kinder, eure Mutter ist da und hat jedem von euch etwas mitgebracht.”
- e) Der Jäger aber fürcht't sich sehr. Er läuft davon und springt und schreit.

Dodatak 5 (V. dodatak 3.)

Aufgabe 2

Beantworte die Fragen. Nur eine Antwort ist richtig.

Beispiel: Wie viele Stiefschwestern hat Aschenputtel?

- a) zwei
- b) drei
- c) vier

1. Was macht Aschenputtel im Haushalt?

- a) Sie hütet Kinder.
 - b) Sie macht Ordnung.
 - c) Sie erholt sich.
2. Wo findet das Fest des Königs statt?
- a) Im Schloss.
 - b) Auf der Insel.
 - c) Im Gebirge.
3. Was passiert am Ende des Festes?
- a) Der Königsson küsst Aschenputtel.
 - b) Aschenputtel versteckt sich im Schloss.
 - c) Der Königsson versucht Aschenputtel zu finden.
4. Wer hilft Aschenputtel, am Fest teilzunehmen?
- a) die gute Fee
 - b) die gute Hexe
 - c) der Zwerg
5. Was passiert am Ende mit den zwei Schwestern?
- a) Die jüngere Schwester heiratet den Prinzen.
 - b) Vögel haben ihre Augen ausgepickt.
 - c) Sie werden reich.

Dodatak 6

Aufgabe 3: Welches Wort passt zu welchem Satz? Ordne zu.

Asche, Schuhe, Fuß, Schloss, Prinzessin, Stiefmutter, Taube, Trost, heiraten

Beispiel: Asche, c

- a) Ein Teil des Körpers:
- b) Man trägt sie, um die Füße zu schützen:
- c) Es entsteht vom Feuer:
- d) Könige und Prinzen leben in einem ...
- e) Wenn mein Vater der König ist, und meine Mutter die Königin, bin ich eine ...
- f) Die Dame, die ein Kind erzieht, aber es nicht geboren hat heißt ...

- g) Ein Tier, das fliegt:
- h) Wenn man sich schlecht fühlt, braucht man ...
- i) Wenn zwei Leute verliebt sind, ... sie.

Dodatak 7

Schuharten

der Sportschuh

die Strandsandale

der Schuh mit hohem Absatz

die Sandale

der Stiefel

der Tanzschuh

Dodatak 8

der Tanzschuh

die Prinzessin

das Schloss

das Kleid

der Vogel

die Fee

6.2. Filozofija

Naziv teme: Etička pitanja u vezi s umiranjem i smrću

Naziv nastavne jedinice / nastavnog sata: Smrtna kazna

1. Opći podaci

Nastavna jedinica: Smrtna kazna

Tip sata: razgovor i rasprava uz citate

Nastavna tema: Smrtna kazna

Razred: četvrti razred gimnazije

2. Ishodi

Odgojno-obrazovni ishodi iz predmetnog kurikuluma koje će učenici realizirati na satu:

C3) Učenik analizira probleme u svijetu povezane s etikom i sagledava mogućnosti njihovog rješavanja koristeći filozofsku analizu i argumentaciju. Učenici raspravljaju o tome je li smrtna kazna opravdana i pod kojim uvjetima. Učenici su već usvojili temeljne filozofske pojmove i pravce.

Odgojno obrazovni ishodi na kraju nastavne jedinice:

Učenici obrazlažu probleme služeći se relevantnim filozofskim pitanjima i konceptima. Učenici usvajaju i izražavaju svoje mišljenje o temi opravdanosti smrtne kazne.

3. Materijali za sat

- citati iz odabranih djela, v. dodatak 1.

Nastavna pomagala: računalo, projektor, internet, ploča, flomaster.

4. Vrednovanje

Vrednovanje za učenje: odgovori na pitanja, razgovor o temi.

5. Razrada nastavnog sata

5.1. Uvod: Profesor pozdravlja učenike i započinje sat problematikom zla, počinjenja kaznenih djela, te načina kako zlo držati pod kontrolom i kako se to činilo kroz povijest. Učenici navode primjere. Svrha ove aktivnosti je zainteresirati učenike za temu i potaknuti raspravu.

5.2. Glavni dio: Profesor daje učenicima isječke iz bajki braće Grimm *Šest labudova*, *Vilenjak raščupanko* i *Dvanaest princeza* (v. dodatak 1) u kojima se opisuje smrtna

kazna, te navodi učenike da odgonetnu temu sata. Tekstovi se mogu nadopuniti dilemom iz Platonovog *Kritona*.

Učenici iznose argumente za opravdanost smrtne kazne i protiv nje, a profesor piše natuknice na ploču (v. dodatak 2). Učenici zatim raspravljaju o temi, podijele se u dvije grupe, afirmacijsku i protivnu, te odaberu moderatora. Učenici mogu sami izabrati u kojoj grupi žele biti ili im se može zadati da zastupaju suprotno stajalište. Za vrijeme rasprave učenici mogu koristiti argumente s ploče. Cilj je rasprave usvajanje demokratske kulture, mogućnost staložene rasprave te poticanje kritičkog mišljenja. Nakon sata učenici će moći izreći temeljne argumente za opravdanost smrtne kazne i protiv nje.

5.3. Zaključak: Učenici navode tri temeljna argumenta za i protiv smrtne kazne do kojih su došli iz zajedničke rasprave te nekolicina njih navodi argumente iz stajališta suprotnog njihovom. Cilj ove aktivnosti je uvažavanje tuđih mišljenja i usvajanje vlastitog stava.

Dodatak 1: Tekstovi iz bajki (Jacob i Wilhelm Grimm: *Najljepše bajke*)

Šest labudova:

„Jednog dana pred kraljevom se palačom skupilo mnoštvo ljudi. Vikali su da kraljica koja ubija mora umrijeti. 'Spalite je na lomači, ne želimo takvu kraljicu!'

Kralj je morao poslušati. Još je jednom zamolio svoju ženu da mu kaže što se dogodilo s njihovom djecom, ali ona je samo spustila glavu i nije ništa odgovorila. Kralj je bio siguran da njegova žena nije kriva i odgađao je smaknuće što je dulje mogao. Na kraju su vojnici ipak odveli mladu kraljicu na gradski trg gdje je već plamsala velika lomača.”

Vilenjak Raščupanko:

„Sav očaran kralj je dugo promatrao svoje zlato. Bilo ga je ne samo dovoljno, nego i previše. No kralju još nije bilo dosta. Dade ispuniti slamom i treću sobu, veliku kao prve dvije zajedno.

'Do jutra sve to moraš isplesti u zlato!', naredi kralj jednoj djevojci. 'Ne učiniš li tako umrijet ćeš. Ako li ti pak uspije sve to pretvoriti u zlato, oženit ću se tobom i postat ćeš kraljica.'

Dvanaest princeza:

„Kako kćeri izlaze iz sobe kada on pomno zaključa vrata? Na to pitanje nije mogao naći odgovor pa dade razglasiti po cijelom kraljevstvu da će onome tko otkrije gdje njegove kćeri noću plešu dati najstariju princezu za ženu. Tajnu mora otkriti za tri dana, ako ne uspije, bit će pogubljen.

Uskoro se pojavi neki kraljević koji odluči okušati sreću...”

„No kraljević čvrsto zaspi, a kad se ujutro probudio, sve su cipelice imale rupe na potplatama, a dvanaest je princeza mirno spavalo u svojim krevetima. Ni druge ni treće noći kraljević nije uspio otkriti kamo su djevojke odlazile na ples pa mu za kaznu smjesta odrubiše glavu.

Nakon njega još su mnogi kraljevići i bistri mladići iz cijeloga kraljevstva pokušavali saznati tajnu lijepih kraljevih kćeri, ali svi su oni nakon tri dana izgubili glave jer ništa nisu otkrili.”

Dodatak 2: Platon: *Kriton*

„Pretpostavimo da ste cijelog svog života pokušavali biti dobra osoba, ispunjavati svoje dužnosti onako kako ih vi vidite i nastojali činiti što je za dobro vaših bližnjih. Pretpostavimo, također da mnogi od vaših bližnjih ne vole ni vas ni ono što činite i da vas čak smatraju opasnim za društvo, premda zapravo ne mogu dokazati da je to istinito. Pretpostavimo, nadalje da ste optuženi, da vam je suđeno, te da vas porota stavljena od vama ravnih ljudi osudi na smrt, a sve to na način koji vi opravdano držite potpuno nepravednim. Pretpostavimo, na kraju, da dok u zatvoru čekate pogubljenje vaši prijatelji pripreme priliku za vaš bijeg i odlazak u progonstvo zajedno s vašom obitelji. Oni tvrde da mogu odvojiti sredstva za potreban mito te da vašim bijegom nećete sebe dovesti ni u kakvu opasnost; da ćete, ako pobjegnute, duže živjeti; da će vašoj ženi i djeci biti bolje; da će vas vaši prijatelji moći i dalje viđati; kao i da će ljudi općenito misliti da ste trebali pobjeći. Trebate li prihvatiti takvu priliku?”

Dodatak 2

Primjer ploče

Argumenti za smrtnu kaznu	Argumenti protiv smrtne kazne
- Eliminacija ljudi koji su počinili teške zločine iz društva	- Sumnja u krivo izricanje presude
- Prevenција ponavljanja teških kaznenih djela	- Postojanje dobrih alternativa smrtnoj kazni
- efikasan primjer drugim građanima	- Poštivanje dostojanstva ljudskog bića

7. ZAKLJUČAK

Život nije bajka, bajka nije život, ali se bajke i život isprepliću. Bajke su nastale kao preslika životnih situacija. Bajke, osim što imaju značajnu umjetničku vrijednost, pripremaju malene čitatelje za život. Omiljene princeze prenose poruke dobrote, strpljivosti, marljivosti, dok prinčevi i hrabri momci oduševljavaju svojom snagom i odvažnosti.

Moderni način razmišljanja upućuje sve više kritika mnogim umjetničkim djelima iz različitih razdoblja povijesti, a ni bajke nisu pošteđene. Unatoč kritikama, bajke i dalje ostaju dobra početna pozicija za prenošenje dobrih poruka najmlađima s temeljnom porukom da će sve dobro završiti uz uvjet da se uloži trud usmjeren prema dobru.

8. POPIS LITERATURE

- Andrilović, Vlado; Čudina, Mira: *Psihologija odgoja i obrazovanja*, Društvo psihologa Hrvatske, Zagreb, 1981.
- Aristotel: *Metafizika*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1992.
- Bettelheim, Bruno: *Kinder brauchen Märchen*, Deutsche Verlagsanstalt, Stuttgart, 1977.
- Bettelheim, Bruno: *Smisao i značenje bajki*, Poduzetništvo Jakić, Cres, 2000.
- Bucay, Jorge: *Klasične priče da se bolje spoznaš*, Fraktura, Zagreb, 2017.
- Buggle, Franz: *Razvojna psihologija Jeana Piageta*, Naklada Slap, Jastrebarsko, 2002.
- Crnković, Milan: *Dječja književnost*, Školska knjiga, Zagreb, 1984.
- Čudina-Obradović, Mira: *Čitanje prije škole*, Školska knjiga, Zagreb, 2002.
- Esterl, Arnica: *Die schönsten Märchen der Brüder Grimm*, Esslinger Verlag J. F. Schreiber, Esslingen, 2003.
- Frankena, William K.: *Etika*, KruZak, Zagreb, 1998.
- Franz, Marie-Louise von: *Interpretacija bajki*, Scarabeus naklada, Čakovec, 1996.
- Girard, Marc: *Bajke braće Grimm: psihoanalitičko čitanje*, TIM press, Zagreb, 2013.
- Grgin, Tomislav: *Edukacijska psihologija*, Naklada Slap, Jastrebarsko, 1997.
- Grimm, Jakob; Grimm, Wilhelm: *Bajke i priče*, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1988.
- Grimm, Jacob; Grimm, Wilhelm: *Najljepše bajke*, Veble commerce, Zagreb, 1997.
- Grimm, Jakob; Grimm, Wilhelm: *Die Kinder- und Hausmärchen*, Der Kinderbuchverlag, Weinheim, Basel, Berlin, 2000.–2003.
- Grimm, Jakob; Grimm, Wilhelm: *Bajke*, Školska knjiga, Zagreb, 2012.
- Gutmann, Marie: *Das Glück im Märchen der Brüder Grimm: Eine Untersuchung zur moralischen Bedeutung und erzählten Struktur eines Zustands* (Studienarbeit), Universität Augsburg, Augsburg, 2010.
- Hameršak, Marijana; Zima, Dubravka: *Uvod u dječju književnost*, Leykam international, Zagreb, 2015.
- Hranjec, Stjepan: *Ogledi o dječjoj književnosti*, Alfa, Zagreb, 2009.
- Javor, Janka (ur.): *Književnost i odgoj: zbornik*, Knjižnice grada Zagreba, Zagreb, 2004.
- Jolles, André: *Jednostavni oblici*, Matica hrvatska, Zagreb, 2000.
- Kangrga, Milan: *Etika – osnovni problem i pravci*, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb, 2004.

- Kant, Immanuel: *Dvije rasprave*, Matica hrvatska, Zagreb, 1953.
- Kant, Immanuel: *Kritika praktičkog uma*, Naprijed, Zagreb, 1990.
- Kant, Immanuel: *Metafizika čudoređa*, Matica hrvatska, Zagreb, 1999.
- Kohlberg, Lawrence: *The Psychology of Moral Development: The Nature and Validity of Moral Stages*, Harper & Row, San Francisco, 1984.
- Lešić, Zdenko: *Teorija književnosti*, Sarajevo publishing, Sarajevo, 2005.
- Lüthi, Max: *Märchen*, Verlag J. B. Metzler, Stuttgart, Weimar, 2004.
- Lundquist-Mog, Angelika: *Märchenhaft: Unterrichtsvorschläge rund um das Thema Märchen*, Goethe-Institut, München, 2012.
- Miljković, Dubravka; Đuranović, Marina; Vidić, Tomislava: *Odgoj i obrazovanje – iz teorije u praksu*, Učiteljski fakultet, Zagreb, 2019.
- Nacionalni kurikulum Republike Hrvatske za predškolski, osnovnoškolski i srednjoškolski odgoj i obrazovanje, *Narodne novine*, 5/2015.
- Ortner, Gerlinde: *Nove bajke koje pomažu djeci*, Mozaik knjiga, Zagreb, 1999.
- Pavičević, Vuko: *Osnovi etike*, Kultura, Beograd, 1967.
- Piaget, Jean; Inhelder, Bärbel: *Psihologija deteta*, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Novi Sad, Sremski Karlovci, 1990.
- Pintarić, Ana: *Bajke: pregledi i interpretacije*, Matica hrvatska, Osijek, 1999.
- Pintarić, Ana: *Umjetničke bajke: teorija, pogled i interpretacije*, Matica hrvatska, Osijek, 2008.
- Polić, Milan (ur.): *Filozofija i odgoj u suvremenom društvu*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, 2006.
- Propp, Vladimir Jakovljevič: *Morfologija bajki*, Prosveta, Beograd, 1982.
- Röhrlich, Lutz: „und weil sie nicht gestorben sind...“: *Anthropologie, Kulturgeschichte und Deutung von Märchen*, Böhlau Verlag, Köln, Weimar, Wien, 2002.
- Rosandić, Dragutin: *Metodika književnog odgoja*, Školska knjiga, Zagreb, 2005.
- Solar, Milivoj: *Teorija proze*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1989.
- Solar, Milivoj: *Teorija književnosti*, Školska knjiga, Zagreb, 2005.
- Solms, Wilhelm: *Die Moral von Grimms Märchen*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 1999.
- Težak, Stjepko: *Interpretacija bajke u osnovnoj školi*, Pedagoško-književni zbor, Zagreb, 1969.
- Težak, Dubravka; Težak Stjepko: *Interpretacija bajke*, Divič, Zagreb, 1997.

- Velički, Vladimira: *Pričanje priča, stvaranje priča*, Alfa, Zagreb, 2013.
- Visinko, Karol: *Dječja priča: povijest, teorija, recepcija i interpretacija*, Školska knjiga, Zagreb, 2005.
- Visinko, Karol: *Čitanje: poučavanje i učenje*, Školska knjiga, Zagreb, 2014.
- Vizek Vidović, Vlasta: *Psihologija obrazovanja*, VERN, Zagreb, 2014.
- Vuk-Pavlović, Pavao: *Filozofija odgoja*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1996.
- Woolfolk, Anita: *Edukacijska psihologija*, Naklada Slap, Jastrebarsko, 2016.
- Zlatar, Manuela: *Novo čitanje bajki: arhetipsko, divlje, žensko*, Centar za ženske studije, Zagreb, 2007.